

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องความแปลกแยกทางการเมืองของชนชั้นกลางในจังหวัดเชียงใหม่ จะนำแนวคิดเรื่องความแปลกแยกทางการเมืองมาใช้เป็นทฤษฎีนำทางในการศึกษาค้นคว้าเพื่อตอบคำถาม ทั้งนี้การนำแนวคิดเรื่องความแปลกแยกทางการเมืองมาใช้จะเน้นที่ตัวบุคคลมาเชื่อมโยงเข้ากับความสนใจทางการเมืองในแง่ของการเพิ่มขึ้นหรือลดลงในการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยมีบริบททางด้านต่างๆ ที่แตกต่างกันเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความแปลกแยกทางการเมือง โดยมีรายละเอียดแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดความแปลกแยก

2.1.1 ความหมายของแนวคิดความแปลกแยก

คำว่า “ความแปลกแยก” มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Alienation” ในภาษาไทย มีผู้เรียกภาวะดังกล่าวแตกต่างกันออกไป คือ ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาใช้คำว่า “ภาวะออกห่าง” ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ใช้คำว่า “ความแปลกแยก” ทวีป วรรณิก ใช้คำว่า “ความผิดแปลกสภาวะ” และพงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์ ใช้คำว่า “อัญญาภาพ” (อ้างในวิไล วงศ์สืบชาติ, 2528)

งานเขียนของ Schacht (1970), Feuerlicht (1978) (อ้างในภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้กล่าวถึงความหมายของความแปลกแยกไว้ 3 ความหมาย ได้แก่ 1) การถ่ายสิทธิหรือทรัพย์สินไปให้อีกฝ่ายหนึ่ง 2) การกระทำ หรือผลของการแยกตนออกจากเพื่อน และ 3) การวิกลจริต ซึ่งอันความจริงแล้วความแปลกแยกนั้นเกิดในสังคมมนุษยชาติมาช้านาน ในยุคต้นของศาสนาคริสต์นั้น ความแปลกแยก หมายถึงการที่มนุษย์แยกออกจากพระเจ้า กล่าวคือ ความแปลกแยกเริ่มแรกเกิดขึ้นเมื่อคริสต์ศาสนิกชน ตั้งตัวเองเป็นฝ่ายต่อต้านพวกที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์ โดยผู้นับถือศาสนาคริสต์จะทำตามศาสนาอย่างเคร่งครัดเพื่ออ้างตัวเองว่าบริสุทธิ์ เพื่อที่จะกำจัดพวกคนไม่นับถือศาสนาคริสต์นั่นเอง ฉะนั้น เราจึงเห็นว่า ภาวะการเป็นชาวคริสต์จึงเป็นสิ่งที่สูงค่ามาก อีกทั้ง เมื่อกระบวนการสร้างความแปลกแยกกับพวกภายนอกเด่นชัดขึ้นมา กล่าวคือ มีการแบ่งพวกเขาพวกเราแล้วกระบวนการความแปลกแยกในตนเองก็เกิดขึ้น คือ ความคิดเรื่องการดำรงอยู่ของพระเจ้าที่อยู่นอก จุดที่ไกลที่สุด มันไม่ได้เป็นแนวคิดที่ขัดติดกับภาวะการดำรงอยู่แต่เพียงอย่างเดียว แต่แนวคิดนี้กลับมาเป็นพันธนาการสำคัญแก่ชาวคริสต์ด้วยกัน

หากเปรียบเทียบกับ Marx (อ้างในหวันอับดุลเลาะห์ ทรงเลิศ, 2546) ซึ่งในทางสังคมศาสตร์ เป็นผู้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับความแปลกแยกมาศึกษาเป็นบุคคลแรก ตามแนวคิดของ

Marx ภาวะของความแปลกแยกมีความหมายเน้นไปในทางภาวะการไร้อำนาจ อันเกิดจากการควบคุมมากเกินไป กล่าวคือ สภาพที่บุคคลตกอยู่ภายใต้อำนาจของบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่น เช่น ชีวิตของกรรมกรตกอยู่ใต้อำนาจของเครื่องจักร และนายทุน เขาเหล่านี้จึงรู้สึกว่าคุณเองมีชีวิตอยู่อย่างไร้ความหมายหรือไร้คุณค่า Marx ถือว่าสภาพเช่นนี้เป็นสภาพที่กรรมกรถูกลดความเป็นมนุษย์ลง นอกจากนี้ถือว่า Marx ซึ่งเป็นผู้ที่ให้ความสนใจกับแนวคิดความแปลกแยก และมีผลงานชิ้นเอกที่อธิบายความแปลกแยกอย่างมีระบบ Marx ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในยุคของเขา คือ ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจภายใต้ทุนนิยม นั้น เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกคน และไม่เพียงอยู่ในจิตใจเพียงเท่านั้น ไม่เหมือนศาสนา ความแปลกแยกทางศาสนานั้นเกิดขึ้นในขอบเขตของจิตสำนึกภายในร่างกายมนุษย์เท่านั้น แต่ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจนั้นหมายถึงชีวิตจริง

จากการศึกษาโดยละเอียดถี่ถ้วนแล้ว Marx จึงได้ให้ความหมายของความแปลกแยกในเชิงเศรษฐกิจสังคมวิทยาและจิตวิทยาไว้ว่า ความแปลกแยก หมายถึง ความเห็นห่างของแรงงานในสังคมอุตสาหกรรม และทุนนิยม ซึ่งเห็นห่างจาก 4 ประเด็นใหญ่ (อ้างในภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา 2548) คือ

1) ความแปลกแยกจากผลผลิตที่ตนผลิต

กล่าวคือแรงงานจะเกิดความแปลกแยกจากวัตถุที่เขาผลิต เพราะมันกลายเป็นสิ่งของหรือสิ่งที่ถูกทำลายโดยผู้อื่น ซึ่ง Marx ได้ให้ภาพที่ชัดเจนคือ คนงานไม่สามารถที่จะใช้สิ่งของต่างๆที่เขาผลิตเพื่อยังชีพ หรือเพื่อคิดเพิ่มเติมหรือประยุกต์ใน กิจกรรมการผลิตของเขา ไม่มีใครเห็นความสำคัญว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมันน่าท้อแท้เพียงใด ไม่มีการให้ลิขสิทธิ์แก่คนงาน ซึ่งวัตถุทั้งหลายออกมาจากตัวคนงาน วัตถุทั้งหลายกลับกลายเป็นเพียงแค่สิ่งของหรือทรัพย์สินของผู้อื่นๆ รวมถึงจักรทิวป์ นาถสุภา (2539) ได้อธิบายให้เห็นภาพคือ ภายใต้ความสัมพันธ์ในการผลิตที่คนกลุ่มน้อยผูกขาดการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และทรัพย์สิน มนุษย์จะพบว่ายิ่งตนสร้างผลผลิตสินค้าไปมากเท่าไรเขาก็ยิ่งจนลง ผลผลิตเป็นของผู้อื่นไม่ได้เป็นของเขา ผลผลิตของเขาเองกลับลดค่าความเป็นมนุษย์ของเขา เป็นอิสระจากเขา และซ้ำยังมาเป็นศัตรูบังคับเขาด้วย แรงงานผลิตทุน (capital) แต่ไม่เคยได้เป็นนายของทุน กลับตกเป็นทาสของทุน Marx ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกคือ ความแปลกแยกของคนงานจากวัตถุที่เขาผลิตที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้นทุกทีๆ กล่าวคือ ผลผลิตต่างๆ นั้นเริ่มจะครอบงำ (dominate) คนงานนั่นเอง ซึ่ง Marx กล่าวว่า คนงานนั้นได้รับผลตอบแทนน้อยกว่ามูลค่าที่ตนผลิตค่อนข้างมาก สัดส่วนในสิ่งที่เขาผลิตอาจจะถูกขโมยไปโดยเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือหัวหน้าของเขา แต่คนงานผู้ซึ่งทำงานโดยใช้พลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ (creative power) แต่ผลตอบแทนที่ได้มีเพียงแค่ค่าแรงหรือค่าจ้าง ไม่มีผลตอบแทนใดสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าแห่งความคิด

สร้างสรรค์นั้นเลย ถึงแม้ในการแลกเปลี่ยน (exchange) เงินจะสามารถซื้อสิ่งของต่างๆ ได้ แต่มันไม่สามารถซื้อพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ใดๆ ได้เลยผลกระทบเหล่านี้ยังคงปรากฏขึ้นมากไปอีก กล่าวคือ ความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในคนงานเหล่านี้มันมิได้เกิดขึ้นในคนเหล่านั้นเท่านั้น มันยังปรากฏไปสู่วัตถุหรือสิ่งของที่เขาผลิต ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะออกไปในรูปแบบของการต่อต้านหรือไม่เป็นมิตร (hostile) และยิ่งคนงานทำงานหนักขึ้น อำนาจของการต่อต้านก็จะมีสูงขึ้น และเช่นกัน จักรทฤษฎี นาสสุภา (2539) ได้อธิบายถึงลักษณะความไม่เป็นมิตร ได้อย่างชัดเจน คือ เมื่อผลผลิตของมนุษย์กลายเป็นสิ่งที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์หรือกลายเป็นศัตรูของมนุษย์ ก็ย่อมหมายถึงว่า ขณะที่ผลิตสิ่งของ มนุษย์ก็กำลังทำสิ่งซึ่งลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ของเขาเอง เพราะผลผลิตคือผลรวมของการออกแรงทำงานของมนุษย์ เมื่อผลผลิตคือสิ่งที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ แรงงานที่ออกไปในการทำผลผลิตก็ย่อมทำในสิ่งที่ลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้วย

2) ความแปลกแยกจากกระบวนการการผลิต (process of production)

ความแปลกแยกจากกระบวนการผลิตในศตวรรษที่ 19 เกิดขึ้นเพราะคนงานต้องอยู่ติดหรือยึดติดกับกระบวนการผลิตในโรงงาน คนงานมักจะขาดอำนาจหรือไม่มีโอกาสในการควบคุมกระบวนการผลิตงานนั้นเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ข้างหน้า ในขณะที่คนงานอยู่ข้างหลัง มันมิได้ขานกัน งานมิได้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้น นอกจากคนงานจะมองสินค้าไม่เป็นมิตรเหมือนในประเด็นที่ 1 ก่อนหน้านี้แล้ว คนงานก็จะมองกระบวนการผลิตไม่เป็นมิตรเช่นกัน ระบบที่จะต้องทำงานซ้ำๆ ซากๆ หรือการแบ่งงานกันทำ แม้เพื่อให้งานออกมามากขึ้นและเร็วขึ้น แต่กลับยังทำให้คนงานต้องทุกข์ทนกับการทำงานที่ซ้ำไปซ้ำมาทุกๆ วัน (repetitive work)

3) ความแปลกแยกจากเพื่อนฝูง สังคมและชุมชน

Marx (อ้างในกูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) กล่าวว่า ในกิจกรรมที่ทรมานต่อคนงานนั้น มันต้องไปสร้างความพึงพอใจ (pleasure) และความสนุก (enjoyment) ให้กับบุคคลที่เป็นหัวหน้า ฉะนั้นหากพิจารณาถึงวัตถุที่เขาผลิต สิ่งที่เขาถูกปฏิบัติ (กระบวนการผลิต) ในฐานะของความแปลกแยก และไม่เป็นมิตรแล้ว เมื่อนั้นความสัมพันธ์ที่เขามีต่อบุคคลอื่นก็จะรู้สึกแปลกแยก และไม่เป็นมิตรตามไปด้วย เมื่อเขามีความสัมพันธ์กับกระบวนการผลิตที่ไม่เป็นอิสระ เมื่อนั้นพวกเขาก็สัมพันธ์กับกิจกรรมบริการต่างๆ ภายใต้กฎเกณฑ์ การบีบบังคับขู่เข็ญ การเป็นทาสของบุคคลอื่นอีกด้วย สรุปแล้วในประเด็นนี้ Marx ได้กล่าวถึงความไม่เป็นมิตร ความแปลกแยกที่แต่ละคนได้รับมาจากวัตถุที่ตนผลิต และกระบวนการผลิตนั้นมีผลต่อบุคคลต่างๆ ในสังคม เมื่อเราจำเป็นต้องปฏิสัมพันธ์ด้วยนั่นเอง

4) ความแปลกแยกจากตนเอง และธรรมชาติของมนุษย์

Marx ให้ความหมายของมนุษย์คือ มนุษย์ก็เช่นเดียวกับสัตว์อื่นๆ ที่จะต้องต่อสู้กับธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด แต่อย่างไรก็ตาม มนุษย์ก็แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ ตรงที่มนุษย์มีจิตสำนึกหรือพัฒนาจิตสำนึกได้ดังที่กล่าวมาทั้งหมด เราพอจะเห็นภาพว่า ระบบการทำงานนั้นทำให้เรามีแนวโน้มหรือทำให้มองตัวเองเป็นศูนย์กลาง (egocentric) มากกว่าเรื่องส่วนรวม ซึ่งทำให้เกิดสภาพการแข่งขันค่อนข้างมาก และระบบทำงานยังทำให้คนสะสมสะสมเอียนจากการทำงานแบบซ้ำๆ ซากๆ และแปลกแยกจากวัตถุที่ตนผลิตโดยไม่มีโอกาสได้เป็นเจ้าของเท่าใดนักดังที่กล่าวไป รวมถึง เช่น หากเราผลิตดีก็สูงๆ เราอาจเป็นแค่ยาม เราอาจจะไม่มีโอกาสเหยียบขึ้นตึกนั้น หรือเราอาจจะพักผ่อนแค่กระต๊อบหรือสลัม ตึกอาจจะออกมาสวยแต่คนงานมากมายอาจจะตายหรืออาจจะพิการระหว่างก่อสร้าง กระบวนการทำงานซ้ำๆ อาจจะทำให้คนเบื่อหน่าย สิ้นหวัง ฆ่าตัวตาย เป็นโรคเหม่อลอยแบบไร้วิญญาณ ฯลฯ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ขัดแย้งกับสภาพของมนุษย์โดยสิ้นเชิง เพราะระบบต่างๆ มันไปกดทับ ปิดกั้น ความสามารถ และความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์โดยสิ้นเชิง ภาพแห่งความคิดจะเป็นเพียงแค่จินตนาการ แต่ภาพแห่งความจริงคือความซ้ำซากที่ต้องทำ ความทุกข์ทรมานที่ต้องทน การปฏิสัมพันธ์ที่แข่งขัน และไม่เท่าเทียมกันโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ฯลฯ ซึ่งต่างๆ เหล่านี้เองที่แปลกแยกมนุษย์จากธรรมชาติของมนุษย์ที่ควรจะเป็นโดยสรุป

ความหมายของความแปลกแยกตามแนวคิด Marx นั้นดังเช่นงานของ วิทยากร เชียงกุล (2543) (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้สรุปว่า ความแปลกแยกหมายถึงความเป็นอื่น ความผิดแปลก สภาพที่คนทำงานถูกแยกออกจากความเป็นมนุษย์ในสังคมอย่างแท้จริง ถูกแยกออกจากครอบครัวและเพื่อนของเขา อันเป็นผลมาจากการทำงานที่ไร้ความหมาย และไม่เป็นธรรมชาติในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ภาวะเช่นนี้เป็นผลของการทำงานเฉพาะอย่างซ้ำซาก การแบ่งงานที่ตายตัว และการที่ปัจจัยในการผลิตเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนเพียงบางคน คนงานไม่ได้เป็นผู้ควบคุมกระบวนการการทำงาน ไม่ได้เป็นผู้ควบคุมผลผลิตของแรงงานของเขา และกลายเป็นเพียงสิ่งของอย่างหนึ่งเท่านั้น คนงานหมดความสนใจในชิ้นส่วนที่เขาผลิตขึ้นเพราะเขาไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่มีความหมายกับการผลิตขึ้นของทั้งสินด้วยตัวเองอีกต่อไป ความสัมพันธ์นี้ส่งผลต่อรูปการจิตสำนึกของคนงาน ทั้งสินค้าที่เขาผลิตขึ้น และนายจ้างที่เป็นนายทุนกลายเป็น “สิ่งแปลกหน้า” สำหรับคนงานซึ่งถูกทำให้หมดคุณค่าความเป็นมนุษย์ไป

ในส่วนแนวคิดความแปลกแยกที่ถูกนำมาใช้ในสาขาๆ อื่นๆ จะเรียกพัฒนาการแนวคิดดังต่อไปนี้ในสาขาสังคมวิทยานั้น Durkheim (อ้างใน สมชาย ตระการกิริติ, 2530) ได้เสนอแนวคิดความแปลกแยกตามแนวคิดเรื่อง anomie บนฐานคติด้านธรรมชาติของมนุษย์ และธรรมชาติของสังคมกล่าวคือ มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่มีความอยาก และต้องการอันปราศจากขีดจำกัด แต่สังคมต้องทำ

หน้าที่เป็นพลังในการควบคุมมนุษย์ในการจำกัดความอยากดังกล่าวข้างต้น ความแปลกแยกที่เกิดคือ สภาพที่ด้อยในการควบคุมของสังคม อันก่อให้เกิดภาวะสับสนในบรรทัดฐาน ทำให้บุคคลตกอยู่ในสภาพความหวาดหวั่น และความคับข้องใจ โดยเฉพาะในสังคมที่มีการขยายตัวทางอุตสาหกรรม

ในช่วงต่อมา บุคคลที่ค่อนข้างมีอิทธิพลเรื่องความแปลกแยกตามแนว Marx คือ Fromm จากหนังสือ The Sane Society (อ่างใน ธนัน อนุมานราชชน, 2543) ให้ความหมายความแปลกแยกว่าเป็นรูปแบบประสบการณ์ซึ่งบุคคลรู้สึกว่าเขาเองแปลกแยก อาจกล่าวได้ว่า เขาโดดเดี่ยวออกจากตัวเอง เขาไม่ได้เกิดประสบการณ์ว่าเขาเองเป็นศูนย์กลางของโลก เป็นผู้สร้างสรรค์การกระทำของตนเอง แต่การกระทำและผลลัพธ์ของการกระทำนั้นกลับกลายเป็นเจ้านายซึ่งเขาต้องเชื่อฟังหรือแม้กระทั่งเคารพบูชา คนที่แปลกแยกจะไม่ติดต่อสัมพันธ์กับตัวเอง และไม่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น เขาอยู่ในภาวะเช่นเดียวกับคนอื่น คือได้รับประสบการณ์เหมือนกับที่สิ่งอื่นๆ ได้รับ โดยผ่านความรู้สึก และสามัญสำนึก แต่ขณะเดียวกันก็ปราศจากการผูกพันกับตัวเองหรือโลกภายนอกอย่างสร้างสรรค์ ส่วน Parsons (อ่างใน ธนัน อนุมานราชชน, 2543) ใช้ความแปลกแยกโดยนำไปเชื่อมโยงกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมหรือการยอมรับ “แบบแผนค่านิยม” ในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานของบุคลิกภาพของบุคคล เขากล่าวว่า ความแปลกแยกเป็นผลิตผลแห่งความผิดพลาดบางประการที่เกิดขึ้นในกระบวนการรับค่านิยมโดยผ่านการยึดถือคนอื่นที่มีความสำคัญต่อเขา Parsons ให้ความหมายของความแปลกแยกในเชิงการเป็นปฏิปักษ์ต่อ “การคล้อยตาม” (conformity) ความคาดหวังทางบทบาทของสังคม หรือเป็นการแปรผันจากแบบบุคลิกภาพหลักของสังคม ในส่วนข้อสรุปของ Glazer (อ่างใน ธนัน อนุมานราชชน, 2543) ได้กล่าวว่า ความแปลกแยกเป็นความรู้สึกแห่งยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการขาดสะบั้นของสิ่งที่ครั้งหนึ่งเคยร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นการแตกสลายของแบบพิมพ์ที่เชื่อมประสานกันโดยครั้งหนึ่ง ค่านิยม พฤติกรรม และความคาดหวังเคยรวมเป็นรูปแบบที่ประสานกัน

ในขณะเดียวกันแนวความคิดความแปลกแยกในอีกด้านหนึ่งมุ่งไปที่ความโดดเดี่ยวทางสังคมของบุคคลหรือ การที่บุคคลมีความรู้สึกว่าตนเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ของสังคมเท่านั้น โดยที่ Tonnies (อ่างใน วิไล วงศ์สืบชาติ, 2528) พรรณนาถึงความแตกแยกตนระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันออกห่างกัน อันเป็นผลมาจากลักษณะ โครงสร้างสังคม ซึ่งเขาได้แบ่งการจัดระเบียบทางสังคมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ gemeinschaft และ gesellschaft โดยที่ gemeinschaft เป็นหน่วยทางสังคมซึ่งโดยพื้นฐานไม่ได้มาจากการก่อตั้งโดยความจงใจ สมาชิกแต่ละคนมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของมัน ดังนั้นจึงสอดคล้องกับเจตจำนงของมนุษย์ประเภทที่เรียกว่า wesenwille ซึ่งเป็นการแสดงออกของสัญชาตญาณ และความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ ส่วน gesellschaft เป็น

หน่วยทางสังคมซึ่งมีพื้นฐานจากการตกลงร่วมกันในหมู่สมาชิกก่อตั้งขึ้นมาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการกระทำเพื่อบรรลุเป้าประสงค์ของตน ดังนั้น สอดคล้องกับเจตจำนงประเภท kurwille ซึ่งเป็นการแสดงออกตามหลักเหตุผล เนื่องจาก Tonnies มองว่า สังคมเปลี่ยนจาก gemeinschaft ไปสู่ gesellschaft อันมีผลทำให้ความรู้สึกนึกคิดเปลี่ยนแปลงไปด้วย คือมนุษย์เริ่มมุ่งจู่รวมไปที่ตนเอง และสิ่งที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตน ดังนั้น จึงคิดคำนวณ และชั่งตวงถึงผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ ทุกสิ่งจึงมีสภาพเป็นเครื่องมือในอันจะนำไปสู่จุดประสงค์ของตน สิ่งเหล่านี้ ทำให้บุคคลโดดเดี่ยวและไม่สัมพันธ์กับใครอย่างแท้จริง นอกจากนี้จะได้รับประโยชน์ตามหลักเหตุผลเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ความแปลกแยกจึงเป็นลักษณะทั่วไปของคนที่อยู่ในสังคมแบบ gesellschaft นั่นเอง

ในขณะที่ Merton (อ้างใน เยาวนิช กิตติธรรกุล, 2529) ได้ทำให้หันโนทัศน์ความแปลกแยกกลับมาได้รับความนิยมสูงสุดอีกครั้งโดยเขาได้ปรับปรุงและตีความหมายของความแปลกแยกตามแนวของ Durkheim ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เขาใช้ “ความแปลกแยก” เมื่อกล่าวถึง “การถดถอย” (retreatism) โดยเขาเรียกบุคคลผู้ยอมรับการปรับบทบาทแบบนี้ว่าเป็น “บุคคลที่แปลกแยกอย่างแท้จริง” เพราะบุคคลดังกล่าวไม่ได้มีโลกทัศน์ร่วมกับสังคม ดังนั้นเขาจึงอยู่ “ในสังคมแต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม” ในส่วนแนวคิดความแปลกแยกที่ถูกนำมาใช้ในด้านจิตวิทยา ในปัจจุบันนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับความแปลกแยกของ Seeman (1972) (อ้างใน หวันอัปดุลเลาะห์ ทรงเลิศ, 2546) ก่อนข้างจะได้รับความนิยมพอสมควร โดย Seeman เน้นว่า ความแปลกแยกเป็นภาวะทางจิตหรือความรู้สึกของบุคคล สามารถแบ่งออกเป็น 6 มิติด้วยกัน คือ

- 1) ความไร้อำนาจ หมายถึงความคาดหมายของบุคคลที่ว่าพฤติกรรมของเขาไม่สามารถกำหนดผลลัพธ์หรือสิ่งพึงใจที่เขาใฝ่หาได้
- 2) ความไร้ความหมาย หมายถึงความคาดหมายของบุคคลที่ว่าการทำงานที่ใกล้เคียงความจริงถึงผลลัพธ์ในอนาคตของพฤติกรรมของเขาไม่สามารถจะกระทำได้ มันเป็นความรู้สึกงุนงงไม่มีความเข้าใจในเรื่องของสังคม ความแปรเปลี่ยนของเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งเขาไม่เข้าใจ และเหตุการณ์ในอนาคตซึ่งเขาไม่สามารถทำนายได้
- 3) ความไร้บรรทัดฐาน หมายถึงความคาดหมายที่ว่า “วิถีทาง” หรือ “เครื่องมือ” อันไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม มีความจำเป็นเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์หนึ่งๆ มันเป็นที่สันนิษฐานที่ว่าบุคคลไม่ได้ถูกผูกมัดกับมาตรฐานของสังคมในการกระทำอันจะนำไปสู่สิ่งซึ่งถือว่าเป็นวัตถุประสงค์ของคนในสังคมนั้นๆ
- 4) ความโดดเดี่ยวทางค่านิยม หมายถึงการให้คุณค่าต่ำต่อวัตถุประสงค์หรือพฤติกรรม ซึ่งถือว่ามีคุณค่าสูงสำหรับคนในสังคมอันเป็นการปฏิเสธ “ค่านิยมร่วม” ของสังคม

5) ความโดดเด่นทางสังคม หมายถึง ความคาดหวังในอันที่จะถูกปฏิเสธหรือไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งมักจะแสดงออกในความรู้สึกเปล่าเปลี่ยวหรือรู้สึกถูกรังเกียจจากคนอื่น

6) ความแตกแยกจากอัตระ หมายถึง ความขึ้นต่อรางวัลซึ่งคาดได้ในอนาคตของพฤติกรรมนั้นๆ กล่าวคือเป็นการยึดถือ “รางวัล” ซึ่งอยู่นอกเหนือไปจากกิจกรรมหรือพฤติกรรมโดยตัวของมันเอง

ดังนั้นความหมายความแปลกแยกตามแบบของ Seeman จึงเป็นเรื่องของความรู้สึกหรือภาวะทางจิตที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังของบุคคลต่อการกระทำของตนและต่อสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั่นเอง

Wegner, E.L. (อ้างใน วิไล วงศ์สืบชาติ, 2528:18) กล่าวว่าแนวคิดเรื่องความแปลกแยกนี้ส่วนใหญ่ใช้ไปในแนวของการรับรู้เชิงปฏิเสธของสังคมที่มีต่อบุคคลส่วนรวม คือ มักจะพิจารณาว่า ความแปลกแยกมีสาเหตุมาจาก ภาวะของสังคมโดยส่วนรวม โดยมีได้มีการบ่งชี้อย่างจำเพาะเจาะจงถึงสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดภาวะทางจิตดังกล่าว ทั้งๆ ที่บุคคลสามารถมีภาวะแวดล้อมที่เจาะจงแตกต่างกันเป็นหลายลักษณะ ดังนั้น บุคคลที่เกิดความแปลกแยกในภาวะแวดล้อมหนึ่งอาจไม่เกิดภาวะแปลกแยกในอีกสภาวะแวดล้อมหนึ่งก็ได้ ในทำนองเดียวกัน การที่บุคคลเกิดความแปลกแยกในภาวะแวดล้อมหนึ่งก็ไม่ได้หมายความว่า เขาจะเกิดความแปลกแยกต่อสังคมโดยรวมด้วย ดังที่ Aiken and Hage (1966) กล่าวว่า ความแปลกแยกมิได้เกิดขึ้นมาเอง แต่ต้องมีภาวะการณ์ที่เฉพาะเจาะจง ด้วยเหตุนี้การศึกษาวิเคราะห์ความแปลกแยกในปัจจุบันจึงมีการเจาะจงสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมซึ่งเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับบุคคลผู้เสนอแนวคิดให้พิจารณาความแปลกแยกภายใต้ภาวะแวดล้อมที่เจาะจงอันหนึ่งโดยถือเป็น Single Unit Approach เช่นเดียวกับ Clark John P. ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในสถาบันหรือองค์การใดองค์การหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงจะทำให้ได้รับข้อมูลอย่างเพียงพอว่าการศึกษาดังกล่าวทั้งหมดและยังช่วยให้การศึกษาเป็นไปโดยลึกซึ้ง และเที่ยงตรงมากกว่าซึ่งข้อเสนอที่ได้กล่าวมานี้สอดคล้องกับ Melvin Seeman ที่ว่าสังคมส่วนรวมไม่ได้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับการกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือไม่ได้เป็นแวดวงซึ่งใกล้ชิดกับบุคคลใดเลย ดังนั้น เขาอาจจะไม่มีทัศนคติที่แน่นอนต่อสังคมโดยรวมเลยก็ได้ นอกจากนี้ ความแปลกแยกของบุคคลต่อสถานการณ์เฉพาะเจาะจงมิได้ขยายขอบเขตออกไปนอกเหนือสถานการณ์นั้นๆ เลย

ข้อจำกัดในการศึกษาแนวคิดความแปลกแยก

ข้อจำกัดในการศึกษาโดยเฉพาะในยุคการทำวิจัยแบบวิทยาศาสตร์ ในส่วนของ Fromm (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์ในทำนองเดียวกับ Marx ว่า มโนทัศน์เรื่องความแปลกแยกของเขาใช้พิสูจน์ในเชิงวิทยาศาสตร์ได้ยาก เนื่องจากมีความหมายค่อนข้างคลุมเครือ และยึดหยุ่นได้เสมอ เพราะเขาใช้ มโนทัศน์นี้ทั้งในเชิงอัตวิสัย และวัตถุวิสัย

นอกจากนั้น ยังมีลักษณะกว้างเกินกว่าจะใช้ศึกษาในเชิงประจักษ์ได้ รวมทั้งเป็นการตัดสินใจเชิงค่านิยมมากกว่าเป็นข้อเท็จจริง เพราะเป็นการเปิดเผยปัญหาของมนุษย์ภายใต้โครงสร้างสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ในเกือบทุกแง่มุม

นอกจากนี้ Aiken and Hage (1966) (อ้างใน วิไล วงศ์สืบชาติ, 2528) กล่าวว่าความแปลกแยกมิได้เกิดขึ้นมาเอง (free-floating) แต่ต้องมีภาวะการณ์ที่เฉพาะเจาะจง สถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับบุคคล ซึ่งผู้เสนอแนวคิดให้พิจารณาความแปลกแยกในเชิงบริบทนี้มีหลายท่าน เช่น Dean (1956) เป็นคนแรกที่ได้เสนอแนวคิดความแปลกแยกภายใต้ภาวะแวดล้อมที่เฉพาะเจาะจงอันหนึ่งโดยถือเป็น single unit approach เช่นเดียวกับ Clark (1959) ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในสถาบันหรือองค์การใดองค์การหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง จะทำให้ได้รับข่าวสารข้อมูลอย่างเพียงพอว่าการศึกษาสังคมทั้งหมด และยังช่วยให้การศึกษาเป็นไปโดยลึกซึ้งและเที่ยงตรงมากกว่า ในทำนองเดียวกัน Wegner (1975) ชี้ชัดว่าความแปลกแยกจะแตกต่างกันออกไปตามภาวะแวดล้อมสังคมที่ต่างกัน ดังนั้น จะเป็นการสอดคล้องและเหมาะสมกว่า หากจะศึกษาความแปลกแยกในเชิงเฉพาะบริบท เช่นการศึกษาความแปลกแยกของนักศึกษา หรือ การศึกษาความแปลกแยกของพนักงาน หรือ การศึกษาความแปลกแยกจากพ่อแม่ เป็นต้น ซึ่งข้อเสนอที่ได้กล่าวมานี้สอดคล้องกับ Seeman (1967) ที่ว่าสังคมโดยรวมไม่ได้เป็นสิ่งสัมพันธ์กับการกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือไม่ได้เป็นแฉวงซึ่งใกล้ชิดกับบุคคล ดังนั้น เขาอาจจะไม่มีทัศนคติที่แน่นอนต่อสังคมโดยรวมเลยก็ได้ และ Seeman (1975) (อ้างใน ยาวนิจ กิตติธรรกุล, 2529) ยอมรับว่าการเชื่อมโยงระหว่างสถานการณ์ (circumstance) กับ อารมณ์ความรู้สึกของความแปลกแยก (sentiment) ยังเป็นปัญหาในเชิงประจักษ์

2.1.2 แนวคิดความแปลกแยกทางการเมือง (Political Alienation)

แนวคิดความแปลกแยก (alienation) ไม่ได้เป็นแค่ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น เนื่องจากความแปลกแยกทางเศรษฐกิจที่มนุษย์ถ่ายทอด และแสดงอารมณ์ออกมา นั้น ก็แสดงออกมาในชีวิตประจำวัน ซึ่งแสดงออกในทุกๆ ด้านของชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ศาสนา ฯลฯ นอกจากนี้ เรายังจะพบว่า ประเด็นเรื่องศาสนา กฎหมาย สังคม รัฐ การเมือง ศิลปะ คุณธรรม ฯลฯ เหล่านี้จัดอยู่ในโครงสร้างส่วนบน ซึ่งถูกควบคุมโดยโครงสร้างส่วนล่างนั่นเอง (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) โดยความสนใจของนักคิดเกี่ยวกับความแปลกแยกทางการเมือง มีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 โดย Hegel (อ้างใน ธนัน อนุমানราชชน, 2543) ซึ่งกล่าวถึง ความแปลกแยกเกี่ยวข้องในเรื่องการเมือง ในหนังสือ The Phenomenology Spirit ว่ามีความหมายอยู่สองประการคือ ประการแรกเป็นสภาวะที่บุคคลแยกตัวออกจากความเป็นจริงทางการเมืองในระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือ บุคคลหนึ่งจะตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดในโลกการเมือง ประการสอง

คือ สภาวะที่บุคคลยอมพ่ายแพ้ต่อสิ่งแวดล้อมทางการเมือง และมอบสิทธิของตนไปให้กับบุคคลอื่น โดยมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับส่วนต่างๆ ของสังคมนการเมือง

ในส่วนของ Marx นั้น (อังใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) Marx กล่าวว่า รัฐไม่ต่างกับผลผลิต สินค้า ทุน หรือแม้กระทั่งเงิน เมื่อมนุษย์สร้างสิ่งต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านี้มันมาจากกิจกรรมของมนุษย์เอง แต่ท้ายที่สุด สิ่งเหล่านี้กลับมีค่าเหนือมนุษย์ เช่นกัน รัฐเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่รัฐกลับมามีอำนาจเหนือการควบคุมของมนุษย์ มนุษย์จะต้องกลายเป็นเพียงแค่ผู้รับใช้กระบวนการต่างๆ ของรัฐ รัฐกลับกลายเป็นสิ่งที่อิสระจากมนุษย์ รัฐกลายเป็นสิ่งที่แปลกแยก และไม่เป็นมิตรกับมนุษย์ รัฐที่มองว่าเกิดจากสิทธิธรรมที่ได้รับมาจากประชาชน มันไม่มีจริง รวมทั้งรัฐที่มองว่าทุกคนเท่าเทียมกันแต่ความเท่าเทียมกันนั้นเป็นความเท่าเทียมกันอันจอมปลอมของมนุษย์ ที่สำคัญ รัฐเป็นเสมือนเพียงแค่ตัวแทนของชนชั้นหนึ่ง ในการครอบงำอีกชนชั้นหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือ รัฐเป็นเพียงรัฐของนายทุน ของชนชั้นปกครองในการที่จะรับใช้กลุ่มตนเอง และใช้บังคับชนชั้นผู้ถูกปกครองต้องให้เชื่อฟัง รวมถึงต้องยอมรับสภาพของการถูกขูดรีดต่อไปตราบนาน เช่นเดียวกับ Lenin จากหนังสือ The State and The Revolution (อังใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) กล่าวว่า รัฐคืออำนาจที่แปลกแยกที่ถูกสร้างจากนายทุน และนายทุนใช้รัฐในการขูดรีดประชาชนทั่วไป ซึ่งหากรัฐเข้าสู่สภาวะรัฐสลายหายไป และเข้าสู่ระบบคอมมิวนิสต์ ความไม่แปลกแยกจะเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม Lenin ยังกล่าวอีกว่า มีอยู่ 2 สถาบันที่เป็นกลุ่มเดียวกัน ซึ่งรัฐของชนชั้นนายทุนสามารถใช้มันเป็นกลไกในการรักษาความชอบธรรมของตนเอง คือระบบราชการ และกองทัพ ในส่วนของระบบราชการนั้น

1) Lenin (อังใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2525) มองเห็นว่าระบบกลไกอำนาจของรัฐหรือระบบราชการมีลักษณะที่สร้าง “ความแปลกแยก” ให้กับประชาชน กลไกเหล่านี้จะทำตัวห่างเหินจากประชาชนและไม่สนองต่อความต้องการของประชาชน

2) Lenin เสนอให้มีการต่อสู้กับระบบราชการ เพราะระบบนี้จะทำให้สังคมพิการ และปิดกั้นการพัฒนาสังคมให้ไปสู่สังคมนิยมที่มีลักษณะสร้างสรรค์

3) Lenin ย้ำว่า ในการต่อสู้นี้ จะต้องมีการควบคุมกลไกต่างๆ โดยต้องถูกควบคุมจากข้างล่างขึ้นมา กล่าวคือ ต้องถูกควบคุมโดยการระดมประชาชนผู้ใช้แรงงาน และผู้ยากไร้ให้เข้ามาร่วมบริหารประเทศอย่างในส่วนของกองทัพนั้น Lenin ต้องการให้ผู้ถืออาวุธนั้นเป็นประชาชนทั่วไป และเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งหมด รวมถึงตำรวจจะต้องถูกเลือกจากประชาชน และสามารถถูกถอดถอนโดยประชาชนได้ อีกทั้ง ต้องมีการควบคุมเงินเดือน โดยให้เงินเดือนโดยวัดระดับจากการฝีมือการทำงานแทน อย่างไรก็ตาม ไซว่าในสังคมนิยมจะปราศจากความแปลกแยก

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้วิเคราะห์ส่วนความคิดของ Marx โดยนำแนวคิดความแปลกแยกเป็น

เกณฑ์ในการวิเคราะห์ความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในสังคมนิยม ซึ่งมีประเด็นต่างๆ ดังนี้ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2525)

1) ชนชั้นกรรมาชีพได้ร่วมกันสร้างรัฐแบบใหม่ขึ้นมา แต่ปรากฏว่า รัฐนี้กลับมีอำนาจมากขึ้น จนกระทั่งกิจกรรมทางสังคมทุกอย่าง ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของรัฐ อยู่ในการดูแล และควบคุมของรัฐ

2) รัฐได้รวบรวมอำนาจ และรวบรวมผลผลิตส่วนเกินของชนชั้นกรรมาชีพมาเป็นของตน แรงงานไม่อาจจะควบคุมส่วนเกินนี้ได้เลย

3) ชนชั้นกรรมาชีพได้สร้างรัฐขึ้นมา แต่ไม่สามารถควบคุมรัฐได้ รัฐได้หลุดจากมือของแรงงานไป กลายเป็นพลังที่อยู่เหนือแรงงานไปในที่สุด รัฐเป็นผลผลิตของสังคม เป็นอำนาจที่มาจากสังคม แต่กลับมีฐานะอยู่เหนือสังคมและคอยๆ เหนห่างจากสังคมมากขึ้น

4) ในสภาพเช่นนี้ รัฐกลายเป็นสิ่งที่แปลกต่อสังคม และละเลยผลประโยชน์ของสังคม ในบางกรณี รัฐพร้อมที่จะต่อต้านเจตนารมณ์ของสังคม ทำลายความใฝ่ฝันของสังคม และยุติการแสวงหาใดๆ ของสังคมได้อย่างราบคาบ ซึ่งเราจะเห็นได้ว่ารัฐในลักษณะดังกล่าว เป็นรัฐของชนชั้นผู้อ้างว่าตนสามารถเป็นชนชั้นกรรมาชีพที่จะมาปฏิวัติสังคมตามทฤษฎีการปฏิบัติของ Marx ซึ่งเป็นการแอบอ้างมากกว่าเนื่องจากพัฒนาการของรัฐมันไม่ได้ขับเคลื่อนต่อไปสู่ความเป็นสังคมนิยมวิวนิสต์ได้ มันหยุดอยู่เพียงแค่เผด็จการของชนชั้นที่อ้างว่าตนคือชนชั้นกรรมาชีพเท่านั้น ส่วน Markovic ชาวยูโกสลาเวียนักคิดสาย Marxism (อ้างใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2525) ได้กล่าวว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความแปลกแยกทางการเมืองซึ่งอาจจะเข้าใจได้ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1) ผู้คนโดยทั่วไปไม่มีอำนาจใดๆ ที่จะไปควบคุมสถาบันทางการเมืองต่างๆ เช่น รัฐ พรรคการเมือง รัฐธรรมนูญ หรือรัฐสภา ที่เขาสร้างมันขึ้นมา ในที่สุด สถาบันทางการเมืองเหล่านี้ จึงกลายเป็นสิ่งที่อยู่เหนือมนุษย์ และกลับมาควบคุมมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงเกิดความรู้สึกว่า ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง เพราะเขาไม่มีอิทธิพลใดๆ ที่จะผลักดันอะไรทั้งสิ้น

2) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล มีลักษณะเห็นห่าง และแปลกแยก บุคคลจะแยกกันอยู่ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน แม้กระทั่งภายในครอบครัว แต่ละคนไม่ยอมเปิดเผยความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ยิ่งไปกว่านั้น ในกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองกับประชาชน ความสัมพันธ์จะเห็นห่างกันตามลำดับชั้น ฐานะ ตำแหน่ง และอำนาจ อย่างเห็นได้ชัด

3) กิจกรรมทางการเมืองไม่มีลักษณะสร้างสรรค์ การอภิปรายหาข้อยุติมีการเตรียมการมาก่อนล่วงหน้า การเลือกตั้งได้ตกลงกันมาก่อนแล้วว่า ใครจะเป็นผู้ได้รับการคัดเลือก การ

วิพากษ์วิจารณ์กระทำกันพอเป็นพิธี ทุกเรื่องมีแต่ความว่างเปล่า และน่าเบื่อหน่าย 4) ภายในจิตใจของคนเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างความเสื่อมทรามของการเมืองกับความใฝ่ฝันที่อยากให้อชีวิตของตนดีขึ้น

ในการศึกษาของชนัน อนุমানราชชน (2543) ได้กล่าวถึงงานของ Seeman นักสังคมวิทยาการเมือง ซึ่งเสนอว่า เราอาจจะเข้าใจความหมายของแนวคิดแปลกแยกนี้ได้ 5 ลักษณะด้วยกันดังที่กล่าวไปแล้วในแนวคิดความแปลกแยกก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม Finifer (1972) ได้ประยุกต์แนวคิดความแปลกแยก 5 ลักษณะของ Seeman ให้เป็นแนวคิดความแปลกแยกทางการเมือง ซึ่งจากแนวคิดที่ประยุกต์มาเป็นแนวคิดที่นักวิจัยทางรัฐศาสตร์มักจะใช้เป็นกรอบในการศึกษาความแปลกแยกทางการเมือง โดย Finifer ได้แบ่งเป็น 4 ลักษณะเท่านั้น และได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

1) ความไร้อำนาจทางการเมือง หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่เขาไม่สามารถมีผลกระทบต่อการกระทำใดๆ ของรัฐบาลได้ หรือเขาไม่สามารถมีส่วนเกี่ยวข้องกับใดๆ กับการจัดสรรทางอำนาจของคุณค่าต่างๆ เพื่อสังคมซึ่งเป็นหัวใจหลักของกระบวนการทางการเมือง ความไร้อำนาจทางการเมืองเป็นความหมายมิติหนึ่งของความแปลกแยกทางการเมือง ซึ่งเป็นความรู้สึกของบุคคลที่ห่างเหินจากสถาบันทางการเมืองที่บุคคลหนึ่งดำรงอยู่เพราะคิดว่าตนเองไม่มีความสำคัญ ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ต่างๆ รอบตัวเขาได้ ทำให้บุคคลนั้นแสดงออกด้วยพฤติกรรมต่างๆ เช่น การไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง การหนีไปจากสังคมการเมืองที่เขาอยู่ หรือ การเข้าไปร่วมประท้วงทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งประเด็นข้างต้น Seeman (อ้างใน ชนัน อนุমানราชชน, 2543) เคยได้กล่าวถึงความ ไร้อำนาจโดยอ้างอิงถึงแนวคิดสำนักมาร์กซิสต์ไว้ว่าเกิดจากสภาพชีวิตของผู้ใช้แรงงานในสังคมทุนนิยม กล่าวคืออำนาจในการตัดสินใจในการผลิตถูกชนชั้นเจ้าของทุนหรือผู้ประกอบการผูกขาดไปเสียหมด ผู้ใช้แรงงานมีหน้าที่แต่เพียงอย่างเดียวคือรับฟังคำสั่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้ใช้แรงงานในสังคมทุนนิยมจึงจะรู้สึกชีวิตมีคุณค่าก็ต่อเมื่ออยู่ที่บ้านเขาเท่านั้น แต่ในขณะที่อยู่ที่ทำงาน จะรู้สึกโดดเดี่ยวและแปลกแยก ท้ายที่สุด Seeman สรุปว่าการที่จะเข้าใจความไร้อำนาจนั้นจะต้องเชื่อมโยงกับความรู้สึกของบุคคลคนหนึ่งว่าตนเองมีอิทธิพลและอำนาจเพียงใดกับปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองรอบๆ ตัวเขาไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ไปจนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ

2) ความไร้ความหมายทางการเมือง หมายถึง การตัดสินใจต่างๆ ทางการเมือง เป็นสิ่งที่แต่ละคนไม่สามารถที่จะทำนายได้และไม่ชัดเจน ความรู้สึกนี้ถูกทำให้เข้าใจว่าทางเลือกต่างๆ ทางการเมืองเป็นสิ่งไม่มีความหมาย เนื่องจากไม่สามารถทำนายผลลัพธ์ใดๆ ได้อย่างเหมาะสมหรือไม่สามารถใช้ทางเลือกต่างๆ ในการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของสังคมได้

3) ความไร้บรรทัดฐานทางการเมือง หมายถึง ความรับรู้ของบุคคลที่คาดหวังว่ากฎระเบียบต่างๆ ที่ต้องใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการปกครองได้สูญสิ้นไป และแยกตัวมาจากพฤติกรรมที่มันควรจะเป็นซึ่งประเด็นข้างต้น Seeman ได้แนวคิดนี้จากการบรรยายถึงแนวคิด anomie ของ Durkheim ซึ่งหมายถึง สถานการณ์ที่บรรทัดฐานทางสังคมซึ่งใช้ควบคุมความประพฤติของบุคคลได้พังทลายลงหรือไม่มีประสิทธิภาพในการบังคับใช้อีกต่อไป รวมกับแนวคิดของ Merton ที่พูดถึงการปรับตัวและการเบี่ยงเบนว่า อาจเกิดขึ้นเมื่อผลกระทบด้านการควบคุมของมาตรฐานส่วนรวมถูกทำลายลง

4) ความโดดเดี่ยวทางการเมือง หมายถึง การปฏิเสธซึ่งเป้าหมายและบรรทัดฐานทางการเมืองซึ่งถูกจัดตั้ง และร่วมกันใช้ของสมาชิกในสังคมซึ่งมองว่ากฎเกณฑ์ในการปกครองทุกอย่าง เป็นสิ่งที่น่ากลัวยิ่งไปทั้งหมด รวมถึงยังแสดงออกถึงนัยยะพฤติกรรมที่ต่างไปจากกระแสหลักในส่วนนักคิดยุคหลัง เช่น Gerth และ Mills (อ้างใน ธนัน อนุমানราชชน, 2543) ได้ให้ความเห็นว่าความไร้อำนาจที่สำนัก Maxism อธิบายว่าเกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและระบบอุตสาหกรรมนั้น ในความเป็นจริง ความไร้อำนาจก็อาจเกิดขึ้นได้ในหลายๆ ลักษณะ เช่น ทหารในยุคปัจจุบันรู้สึกแปลกแยกจากอาวุธยุทธโศปกรณ์สมัยใหม่นักวิทยาศาสตร์รู้สึกแปลกแยกจากวิธีการค้นคว้าหาความรู้ที่หลากหลาย ไปจนถึงข้าราชการรู้สึกแปลกแยกจากระบบบริหารที่ซับซ้อนมากมาย ฯลฯ นอกจากนี้ธนัน ยังได้ศึกษางานของ เลิศชาย ศิริชัย (2530) ว่าได้ให้ความหมายความแปลกแยกทางการเมืองในงานวิจัยเรื่อง “ความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทย (พ.ศ. 2508-2519)” ว่า หมายถึงภาวะที่รัฐ ซึ่งเป็นผลผลิตจากกิจกรรมทางการเมืองของมนุษย์ มีลักษณะเป็นอิสระจากเจตจำนงและความตั้งใจของมนุษย์ รวมทั้งมีอำนาจในการข่มขู่ คุกคาม บงการ และเป็นศัตรูกับมนุษย์ ภาวะการณ์เช่นนี้ทำให้มนุษย์มีความรู้สึก ทำที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความไร้ความหมาย ความไร้อำนาจ ความไร้บรรทัดฐาน ความโดดเดี่ยว และรัฐแปลกแยกกับประชาชนในรูปแบบของการใช้อำนาจรัฐ ได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ

นอกจากนั้น เลิศชาย ยังได้ให้ความหมายที่ปลีกย่อยของความแปลกแยกทางการเมืองในด้านต่างๆ ไว้ดังนี้คือ

1) ความแปลกแยกกับอำนาจนิติบัญญัติ หมายความว่า ประชาชนแปลกแยกกับการได้มาของสมาชิกสภานิติบัญญัติ การปฏิบัติงานของสมาชิกสภานิติบัญญัติ ทั้งการออกกฎหมาย และการควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล

1.1) ความแปลกแยกกับการได้มาของสมาชิกสภานิติบัญญัติหมายความว่า ในภาคประชาชนนั้น ไม่ได้มีเจตจำนงอย่างแท้จริงในการเลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติ เพราะเขาดอกอยู่ใต้อำนาจของเงิน อำนาจการโฆษณาชวนเชื่อ อำนาจของค่านิยม และประชาชนต้องเลือก

ตัวแทนเท่าที่มีเสนอมาให้เลือกเท่านั้น ฯลฯ ในกรณีการได้มาซึ่งสมาชิกสภานิติบัญญัติโดยการแต่งตั้งหรือการใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคณะปฏิวัติก็เป็นการได้มาซึ่งสภานิติบัญญัติโดยไม่ได้คำนึงถึงเจตจำนงอย่างแท้จริงของประชาชน

1.2) ความแปลกแยกกับการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภานิติบัญญัติ

หมายความว่า สมาชิกสภานิติบัญญัติปฏิบัติสวาทกับเจตจำนงของประชาชน นอกจากจะไม่พัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้กับประชาชนแล้ว ยังทำให้ประชาชนเดือดร้อนหรือทำตัวเป็นปฏิปักษ์กับประชาชน

2) ความแปลกแยกกับอำนาจบริหาร หมายความว่า ประชาชนแปลกแยกกับรัฐบาล ทหาร ตำรวจและระบบราชการ

2.1) ความแปลกแยกกับรัฐบาล หมายความว่า การปฏิบัติงานของรัฐบาลนั้นเป็นอิสระจากเจตจำนงและความตั้งใจของประชาชน นอกจากนั้น กลับมามีอำนาจเหนือประชาชนซึ่งทำให้ประชาชนเดือดร้อน ทุกข์ยาก ไร้เสรีภาพ รวมทั้ง การทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับสังคมและกับรัฐบาลมีลักษณะเต็มไปด้วยระบบสัญลักษณ์ ทำให้ประชาชนไม่สามารถมองเห็นข้อเท็จจริงภายในสังคมได้ ประชาชนต้องจมปลักอยู่ในความโง่เขลา ทุกข์ยาก และยอมรับชะตากรรมที่เป็นอยู่

2.2) ความแปลกแยกกับทหารและตำรวจ หมายความว่า ทหารและตำรวจซึ่งเป็นกองกำลังของรัฐนั้น ปฏิบัติการในลักษณะที่อยู่เหนือจากเจตจำนงของประชาชนและกลับกลายมาเป็นกองกำลังที่ปราบปรามประชาชน ข่มขู่ คุกคามและเป็นศัตรูกับประชาชน

2.3) ความแปลกแยกกับระบบราชการ หมายความว่า ระบบราชการไม่ได้ทำหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้กับประชาชน แต่แสดงความเป็นนายประชาชน ข่มขู่ บังคับ และสร้าง ความเดือดร้อนให้กับประชาชน

3) ความแปลกแยกกับอำนาจตุลาการ หมายความว่า ประชาชนแปลกแยกกับกฎหมาย และศาล

3.1) ความแปลกแยกกับกฎหมาย หมายความว่า กฎหมายกลายเป็นสิ่งที่อยู่เหนือเจตจำนงของประชาชน แต่กลับมามีอำนาจบังคับประชาชนให้อยู่ในขอบเขตอันจำกัด โดยไม่คำนึงถึงมนุษยธรรมใดๆ ทำให้ประชาชนไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีกว่าได้

3.2) ความแปลกแยกกับศาล หมายความว่า กระบวนการในการพิจารณาตัดสินความถูกและความผิดตามกฎหมายนั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกับประชาชน ประชาชนไม่สามารถได้รับความยุติธรรมจากศาลได้ และยังคงตกอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของศาลอย่างราบคาบ

นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดความแปลกแยกทางการเมืองของประชาชนในระบอบผู้แทน โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการเลือกตั้ง โดยฌูมิอินทร์ สิงห์ชวลา (2548) ได้ศึกษางานของ เกษียร เตชะพีระ (2546) กล่าวคือการใช้สิทธิหรือสิทธิไปโดยของบุคคลเลือกผู้อื่นไปใช้อำนาจอธิปไตยนั้น แทนตัวเองนั้น จัดว่าเป็นปัญหาเอกลักษณ์ อีกทั้งในระบอบผู้แทน ปัญหาเสียงข้างมาก (majority) นี้ ยังคงสามารถกดขี่เล่นงานสิทธิเสรีภาพของเสียงข้างน้อย (minority) จึงอาจเกิดระบอบทรราชย์ของเสียงข้างมาก หรืออาจจะเป็นระบอบประชาธิปไตยไม่เสรี ฉะนั้น การปรากฏตัวของเจตจำนงส่วนใหญ่ (majority will) ในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นเจตจำนงที่ไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร แนวคิดความแปลกแยกทางการเมืองของประชาชนในระบอบผู้แทน ยังถูกมองได้อีก กล่าวคือ ตัวแทนหรือคนที่เข้าไปใช้อำนาจแทนประชาชน ในระบอบนี้ ตัวแทนเหล่านี้ไม่สามารถทำตัวเองให้เป็น “ตัวแทน” จริงๆของประชาชนได้ ตัวแทนที่คาดหวัง ที่ายที่สุดกลับไปเป็น “ตัวอย่าง” ของคนไม่กี่คนเมื่อถึงเวลาปฏิบัติหน้าที่เท่านั้น (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2545)

การนำแนวคิดเรื่องความแปลกแยกมาใช้ในความหมายทางการเมืองมีความหมายอีกแง่หนึ่งที่น่าสนใจ คือ ผันวกรวม (combine) เอาคำจำกัดความที่เน้นตัวบุคคลอย่างมากเข้ากับคามสนใจทางการเมืองระดับมหภาค ความแปลกแยกทางการเมืองในความหมายนี้เชื่อมโยงกับการขยายขอบเขตหรือการลดน้อยของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ความแปลกแยกนี้สะท้อนอยู่ในชีวิตทางสังคม และการเมืองของกลุ่มโดยการที่พวกเขาแตกแยกออกจากเป้าหมายของชาติหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นผลมาจากการขาดกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้เองจะทำให้พวกเขา รู้สึกบีบคั้น และเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับนโยบายระดับชาติที่สำคัญ (หวันอัปคูลเลาะห์ ทรงเลิศ, 2546)

จากที่ผู้วิจัยได้อภิปรายถึงแนวคิดเรื่องความแปลกแยกทางการเมืองมาทั้งหมด ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้แนวคิดเรื่องความแปลกแยกทางการเมืองและรูปแบบการแบ่งมิติตความแปลกแยกทางการเมืองโดยอ้างอิงแนวความคิดของ Finifer ซึ่งได้ให้ความหมายของความแปลกแยกทางการเมืองว่าเป็นการที่รัฐมีลักษณะเป็นอิสระจากความต้องการ และความตั้งใจของประชาชน รวมทั้งมีอำนาจในการข่มขู่คุกคาม บงการ และเป็นศัตรูกับประชาชน ซึ่งภาวะเช่นนี้ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกที่แสดงถึงความไร้อำนาจ ไร้ความหมาย ไร้บรรทัดฐาน ความโดดเดี่ยว ทำให้ไม่มีความต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความไม่ตั้งใจหรือถูกบังคับ และแบ่งมิติตความแปลกแยกทางการเมืองเป็นความไร้อำนาจทางการเมือง ไร้ความหมายทางการเมือง ไร้บรรทัดฐานทางการเมือง และความโดดเดี่ยวทางการเมือง

ผลจากความแปลกแยก

งานเขียนของ Halim (อ้างในรณัน อนุমানราชชน, 2543) กล่าวว่า หากเรานิยามความแปลกแยกว่าเป็นแนวโน้มนำด้านทัศนคติซึ่งเกิดจากความแตกต่างระหว่างความเป็นจริงและโลกที่ดำรงอยู่กับสังคมอุดมคติ และโลกที่พึงปรารถนา ดังนั้น ผลลัพธ์ของความแปลกแยกจึงสะท้อนออกมาในรูปแบบพฤติกรรมหรือการกระทำใดๆ บนเส้นต่อเนื่องที่เชื่อมโยงกันระหว่างข้อของการถดถอยกับการเข้าเกี่ยวข้องคือบุคคลผู้แปลกแยกอาจจะกระทำตัวแบบถดถอยออกจากยอมกระทำตาม หรือแม้แต่เป็นฝ่ายลงมือกระทำกับระบบสังคมที่เขาารู้สึกแปลกแยก เพื่อลดช่องว่างระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงกับโลกแห่งอุดมคติ โดยทั่วไปผู้ถดถอยจะถูกจัดให้อยู่ปลายสุดของขั้วเพราะบุคคลผู้แปลกแยกมีแนวโน้มที่จะถอนตัวออกจากระบบสังคมมากกว่ายอมทำตามหรือตอบโต้กลับ บางคนอาจพยายามหลบหลีกเพื่อหนีการเผชิญหน้า การเข้าไปเกี่ยวข้องหรือความฝักใฝ่ผูกพันใดๆ บางคนอาจสร้างเปลือกห่อหุ้มตัวเองไว้หรือเป็นเหมือนดักแด้ที่ทอรังไหมไว้ซ่อนเร้นตัวเอง เพื่อหลบซ่อนอยู่ภายใน โดยกลัวว่าจะไม่เกิดอะไรใหม่ๆ ขึ้นอีก สำหรับพวกเขาแล้วถือว่าการเกี่ยวข้องไม่ว่ากรณีใดๆ ล้วนแต่เป็นอุบัติเหตุและความโชคร้าย วิธีการถดถอยอีกบางประการ เช่น การย้อนกลับไปหาอดีต หรืออาจจะหมกมุ่นอยู่กับความตื้นตันในปัจจุบันและแสวงหาความพึงพอใจเฉพาะหน้า เป็นต้น พวกเขาอาจใช้วิธีการเช่นนี้เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาและความวิตกกังวลต่างๆ พวกเขาอาจพยายามหนีความจริงด้วยการเติมเวลาที่ว่างเปล่าให้เต็มไปด้วยสิ่งฉาบฉวย เช่น การเฝ้าดูโทรทัศน์ หรือขับรถตระเวนไปอย่างไร้จุดหมาย แต่สำหรับคนที่แปลกแยกอย่างรุนแรงที่สุดนั้น ชีวิตอาจเป็นสิ่งที่เขาไม่สามารถทนได้อีกต่อไปแล้ว การมองชีวิตนั้นเป็นเรื่องไร้ความหมาย และการฆ่าตัวตายเป็นทางออกที่ดีที่สุด ส่วนผู้ที่แปลกแยกในระดับน้อยกว่า อาจจะมีลักษณะเฉื่อยชา และเฉยเมย และผู้คนที่เฉื่อยชาในปัจจุบัน สำหรับพวกเขาแล้ว ทุกสิ่งแทบไม่อาจจะกระตุ้นหรือสร้างความกระตือรือร้นให้เขาได้เลย ในส่วนนักกิจกรรม ซึ่งเป็นผู้แปลกแยกที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการกระทำและการปฏิบัติใดๆ โดยมุ่งเปลี่ยนระบบ พวกเขามีแนวโน้มที่จะต่อต้านคัดค้านสิ่งใหม่ๆ เช่น สมาชิกของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปสังคม นักกิจกรรมเหล่านี้ อาจเป็นผู้ขับไล่ความเลวร้าย หรือแก้แค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ที่ขับไล่ความเลวร้ายจะเป็นผู้ที่พยายามไปให้พ้นจากความแปลกแยกและเปลี่ยนโลกเพื่อสิ่งที่ดีกว่า โดยการสร้างสรรค์ความหวัง ความรัก ความรู้ สติปัญญา และความกล้าหาญ โดยที่พวกเขาจะเสนอภาพความคิดและวิธีการเพื่อปกป้องตัวพวกเขาเอง และคนอื่นจากความเศร้าเสียใจ ส่วนผู้ที่แก้แค้นจะเกี่ยวกับกิจกรรมที่มุ่งทำลายล้างระบบมากกว่าที่จะปรับปรุงระบบ แต่ก็ยังไม่มีเส้นแบ่งที่แน่นอนระหว่างคนสองกลุ่มนี้ ในส่วนของพวกยอมทำตามนั้น ซึ่งมักแสดงออกถึงความยินยอมต่อหน้าสาธารณชนมากกว่า แสดงออกตามความรู้สึกส่วนตัวจริงๆ เนื่องจากอาจเป็นความคาดหวังจากข้อเรียกร้องของระบบ

และอาจจะผูกพันกับการกระทำโดยมีความสนใจหรือค่านิยมสนับสนุนไว้ก่อนแล้ว กลุ่มนี้ ส่วนมากเป็นกลุ่มคนที่จริงจัง และยึดแนวปฏิบัติเป็นหลัก รวมทั้งใฝ่หาสถานภาพแต่ไร้อำนาจ ในส่วนของ Finifer (อ้างใน หวันอัปดุลเลาะห์ ทรงเลิศ , 2546) ได้แยกแยะกลุ่มของ พฤติกรรมทางการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับการประสานความแปลกแยกทางการเมือง 2 ประเภท อัน ได้แก่ความไร้อำนาจทางการเมือง และความไร้บรรทัดฐานทางการเมือง ออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการไร้อำนาจทางการเมืองและบรรทัดฐานทางการเมือง

	ความไร้อำนาจทางการเมือง		
	สูง	ต่ำ	
ความไร้บรรทัดฐานทางการเมือง	สูง	พวกที่ไม่เกี่ยวข้องอย่างสุดขีด พวกแยกดินแดน ขบวนการปฏิวัติ พวกที่ถอนตัวอย่างสิ้นเชิง	พวกปฏิรูป กลุ่มประท้วงโดยอยู่ใน กรอบของสถาบัน
	ต่ำ	พวกเฉื่อยชา พวกที่เกี่ยวข้อง กับการเมืองในระดับต่ำ	พวกประสานทางการเมืองมีส่วน ร่วมอย่างประนีประนอม

ที่มา : Finifer (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548)

พวกที่มีความไร้บรรทัดฐานต่ำและความไร้อำนาจต่ำ จะเป็นพวกยอมทำตามแบบชนชั้น กลางที่ยึดถือประเพณี การกระทำกิจกรรม เช่น การลงคะแนนเสียง เข้าร่วมโดยผ่านสื่อมวลชน ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนสถาบันทางการเมืองที่ดำรงอยู่ พวกที่มีความไร้บรรทัดฐานต่ำ และความไร้อำนาจสูง จะมีแนวโน้มเกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับต่ำ อย่างไรก็ตาม สองกลุ่มนี้จะพบมากที่สุดในกลุ่มคนทั่วไป ส่วนพวกที่มีความไร้บรรทัดฐานสูง และความไร้อำนาจต่ำ จะเป็นกลุ่มกิจกรรมการประท้วงแบบปฏิรูป เป้าหมายของกลุ่มมุ่งที่จะแก้ไขทางสังคมอย่าง เฉพาะเจาะจง คนกลุ่มนี้จะรู้สึกว่าจะอย่างน้อยที่สุด ระบบก็ตอบสนองต่อความพยายามของพวกเขา และพวกที่มีความไร้บรรทัดฐานสูง และความไร้อำนาจสูง มีโอกาสเป็นพวกที่ปฏิเสธวิธีการบรรลุ ถึงเป้าหมายตามแนวทางที่สังคมกำหนดไว้ พวกเขาไม่มีความหวังว่าระบบการเมืองจะตอบสนอง ข้อเรียกร้องของพวกเขา แต่การปฏิเสธจะปรากฏในรูปของการถอนตัวทางการเมืองหรือในรูปของ กิจกรรมการปฏิวัตินั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะส่วนตัว

นอกจากนี้งานของเลิซชาย ซีริชย์ (2530) ได้จัดประเภทของทางออกของผู้ที่แปลกแยกทางการเมืองที่มักจะกระทำจากเรื่องสั้นจำนวนมากมายที่เลิซชายศึกษา ซึ่งจัดประเภทได้ดังนี้

1) การขจัดตัวเอง ความรู้สึกแปลกแยกจะบีบคั้นความรู้สึกของปัจเจกบุคคล ในลักษณะที่ท้าทายถึงความมีอยู่ของตัวเอง เมื่อเขาไม่มีทางเลือกที่ดีกว่าจึงจำเป็นต้องหาอำนาจบอกตัวเองบางอย่างเพื่อมอบตัวเองให้อยู่ในอำนาจนั้น การกระทำเช่นนี้จะทำให้เขาพ้นจากความรู้สึกที่ว่าเขาต้องรับผิดชอบชะตากรรมของชีวิตตนเอง เนื่องจากมีผู้อื่นหรือสิ่งอื่นรับผิดชอบแทนแล้ว รูปแบบการขจัดตนเองเพื่อผ่อนคลายความรู้สึกแปลกแยกทางการเมืองที่พบ ได้แก่ การยอมรับว่าตนเองต่ำต้อยกว่าชนชั้นปกครอง และอาจจะรวมไปถึงการฆ่าตัวตายเมื่อมีความต้องการขจัดตัวเองอย่างสุดโต่ง

2) การเบี่ยงเบนพฤติกรรม เป็นการเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อชดเชยความรู้สึกที่ถูกบีบคั้นเพราะเมื่อเขาทำเช่นนั้นแล้ว ชีวิตของเขาจะมีความหมายใหม่ๆ เช่น การดื่มสุรา ซึ่งนอกจากจะพบในประชาชนทั่วไปแล้ว ยังจะมีพบจากตัวละครในข้าราชการผู้มีอุดมการณ์เพื่อประชาชน แต่อุดมการณ์เขาไปขัดกับวัฒนธรรมองค์กร

3) การต่อสู้ ซึ่งจะมีทั้งการต่อสู้ของประชาชนต่อกลไกของรัฐเฉพาะส่วนเช่นต่อทหาร ตำรวจ เจ้าหน้าที่ปกครอง รวมไปถึงต่อสู้กับรัฐ ซึ่งจะเป็นลักษณะการระดมพลหาแนวร่วม ทั้งจับอาวุธ และไม่จับอาวุธ ในการต่อต้านอำนาจรัฐ และเปลี่ยนแปลงรัฐให้มีความยุติธรรมมากขึ้น

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง ประกอบด้วย 4 หัวข้อดังนี้

2.2.1) ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

2.2.2) รูปแบบกิจกรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

2.2.3) ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง

2.2.4) แรงจูงใจที่จะให้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

2.2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีผู้ให้ความหมายค่อนข้างมากและหลากหลาย ดังเช่น Bromage (อ้างใน วสันต์ สุวรรณ, 2547) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยแยกออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมโดยออกเสียงเลือกตั้ง 2) การใช้การกดดัน และการชักนำอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งได้แก่ การแสดงความคิดเห็นโดยตรง ทางจดหมาย โทรศัพท์ ฯลฯ ตลอดจนการเดินทาง และ การก่อการจลาจล และ 3) การกระทำอย่างเป็นทางการ ได้แก่ การใช้สิทธิที่มีอยู่ตามรัฐธรรมนูญ และกฎหมาย เช่น การแสดงประชามติ และการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง เป็นต้น

ในส่วนของ Milbrath (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นทั้งเป้าหมาย และกระบวนการทางการเมือง ในส่วนที่เป็นเป้าหมายทางการเมือง หมายความว่า การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย เหตุเพราะการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นดัชนีชี้วัดที่สำคัญประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยสังคมใดจะมีระดับความเป็นประชาธิปไตยสูงหรือต่ำ จะพิจารณาได้จากการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั่นเอง สำหรับในส่วนของกระบวนการทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึง การแสดงออกซึ่งกิจกรรมทางการเมือง ของบุคคลในสังคม กิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับองค์กรทางการเมือง ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐด้วย

ในส่วนของ Parry (อ้างใน สมศักดิ์ เกียวกิ่งแก้ว, 2536) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง การมีส่วนร่วมกับผู้อื่นในกิจกรรมทางการเมืองที่มีอยู่ทั่วไป เรียงลำดับไปตั้งแต่การออกเสียงเลือกตั้ง ไปจนถึงการเป็นผู้กำหนดนโยบาย และการดำเนินนโยบาย ในขณะที่ Verba, Nie และ Kim (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ทั้ง 3 คนได้ให้ คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่าคือกิจกรรมต่างๆ ที่มีความถูกต้องตามตัวบทกฎหมายของประชาชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์อาจจะมากหรือน้อยก็ได้ ที่จะมีอิทธิพลในการเลือกสรรเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล ตลอดจนการมีอิทธิพลต่อการกระทำหรือการดำเนินการต่างๆ ของเจ้าหน้าที่เหล่านั้น ซึ่งเป็นการมองเรื่องการมีส่วนร่วมในระดับที่ค่อนข้างจะแคบ Dye (อ้างใน วสันต์ สุวรรณ, 2547) ได้ให้นิยามของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ว่าคือ กิจกรรมที่พยายามมีอิทธิพลต่อนโยบายสาธารณะหรือการมีส่วนร่วมในทางการเมืองซึ่งหมายถึงเป็นการกระทำโดยตัวปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มก็ได้ กิจกรรมเหล่านี้ได้แก่ การพยายามมีอิทธิพลต่อชนชั้นนำ กลุ่มบุคคลเล็กๆ ที่สนใจในกิจกรรมสาธารณะ การเขียนจดหมายถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การร่วมในองค์กรและการช่วยเหลือทางการเงินแก่ผู้สมัคร การวิ่งเต้นกับสำนักงานราชการ การร่วมในการเดินขบวน การเดินขบวนแสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือแสดงพลังทางการเมือง การประท้วง การร่วมการประชุมทางการเมือง การร่วมฟังปาฐกถาทางการเมือง และการระดมพล นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของ Dye ยังหมายความรวมถึงการเขียนจดหมายถึงหนังสือพิมพ์ การใส่กระดุมทางการเมือง การติดสติ๊กเกอร์ การร่วมเป็นสมาชิกองค์กรที่ซึ่งสนับสนุนหรือคัดค้านผู้สมัครหรือประเด็นสาธารณะ การพยายามมีอิทธิพลในขณะที่มีการอภิปรายผู้สมัครหรือประเด็นสาธารณะ การลงคะแนนเสียง ในการเลือกตั้ง และการพูดคุยทางการเมือง

Weiner (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้ทำการรวบรวมความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ 10 ความหมายด้วยกัน กล่าวคือ

1) การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง การกระทำที่เป็นการสนับสนุนหรือทำการเรียกร้องต่อผู้นำรัฐบาลทั้งในระบอบประชาธิปไตยหรือเผด็จการก็ได้ เช่นการออกเสียงลงประชามติ การร่วมชุมนุมเห็นด้วยกับการกระทำของรัฐบาล เพื่อแสดงการสนับสนุนของมหาชน หรือเพื่อแสดงว่า รัฐบาลมีความชอบธรรม

2) การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง ความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของรัฐบาล หรือการเลือกตั้งผู้นำรัฐบาล เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ในระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย

3) การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง การกระทำที่ของพลเมืองที่ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนด เช่น การเลือกตั้ง การชุมนุม เพื่อยื่นข้อเรียกร้องตลอดจนการวิงวอนในเรื่องต่างๆ ที่เป็นไปตามกฎหมาย ดังนั้นในความหมายนี้การมีส่วนร่วมทางการเมือง คือการทำหน้าที่ที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย

4) การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง วิธีการที่มีตัวแทนหรือผู้แทนทางการเมือง ซึ่งผู้ที่เชื่อในระบอบประชาธิปไตยแบบมีตัวแทนจะเห็นด้วยกับความหมายนี้ แต่สำหรับพวกที่นิยมการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรง จะไม่เห็นด้วยกับความหมายนี้

5) การมีส่วนร่วมทางการเมือง คือความแปลกแยก เพราะความรู้สึกนี้ทำให้ขาดความสนใจและขาดการกระทำได้ และการไม่กระทำที่มาจากความรู้สึกแปลกแยกนั้นอาจก่อให้เกิดผลตามมา แต่ปัญหาก็มีให้คิดว่า เราจะยึดถือปฏิบัติอย่างไรในการที่จะถือว่าการไม่กระทำอันใด ซึ่งมีผลมาจากความรู้สึกแปลกแยก เป็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง

6) การมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากจะหมายถึง การกระทำของพวกที่มีความกระตือรือร้นทางการเมืองเป็นอย่างมาก เช่น ผู้ที่สมัครรับเลือกตั้ง ผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกของพรรคการเมือง การเข้าร่วมประชุมในปัญหาทางการเมือง ยังหมายความรวมถึง การกระทำที่ดูจะมีความตื่นตัวทางการเมืองน้อย เช่น พวกที่ไม่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่ชอบพูดจาถกเถียงเกี่ยวกับการบ้านการเมืองกับเพื่อนบ้าน หรือพวกที่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือพวกที่สนใจข่าวสารทางการเมืองจากสื่อมวลชน

7) การมีส่วนร่วมทางการเมือง แม้จะหมายถึง การกระทำที่มีความต่อเนื่องแต่ก็หมายรวมถึงการกระทำทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวก็ได้ และมีความรุนแรงก็ได้ เช่น การก่อการจลาจล เป็นต้น

8) การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง การกระทำที่มีจุดหมาย เพื่อที่จะให้มีอิทธิพลต่อผู้นำทางการเมืองนั้น ซึ่งดูได้ไปถึงการกระทำที่ต้องการไปมีอิทธิพลต่อปฏิบัติงานหรือการดำเนินงานของข้าราชการ

9) การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง การกระทำที่มีผลต่อการดำเนินการทางการเมือง ในทุกๆระดับทั้งในระดับชาติ และระดับท้องถิ่น

10) การมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ การปฏิบัติทางการเมือง ซึ่งอะไรจะเป็นการปฏิบัติทางการเมืองนั้นก็เป็นเรื่องที่อาจต่างกันก็ได้ เช่น ตามกาลเทศะเวลาหนึ่ง อาจจะเป็น แต่ในอีกเวลาหนึ่ง อาจจะไม่เป็น หรือในท้องถิ่นหนึ่ง อาจจะเป็น แต่ในอีกท้องถิ่นหนึ่ง อาจจะไม่ถือว่าเป็นก็ได้ ดังนั้นจากความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น คือ การกระทำในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งสมัครใจหรือไม่สมัครใจหรือกระทำไปแล้วจะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ตาม อาจจะเป็นระยะเวลาสั้นต่อเนื่องหรือชั่วครั้งชั่วคราว ทั้งถูกกฎหมาย และไม่ถูกกฎหมาย และการกระทำเหล่านั้นกระทำไปเพื่อมีอิทธิพลในการเลือกสรรนโยบาย หรือการบริหารนโยบายของรัฐบาล รวมทั้ง การเลือกผู้นำทางการเมืองทั้งระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ตลอดจนการพูดคุย ติดตามข่าวสารทางการเมืองหรือแม้กระทั่งการเพิกเฉยทางการเมืองก็เป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งสิ้น ดังนั้น จากความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองข้างต้นก็อาจสรุปการมีส่วนร่วมทางการเมืองในความหมายกว้างๆ ได้แก่ 1) ต้องเป็นการกระทำ 2) การกระทำนั้นเกิดจากทั้งความสมัครใจ และไม่สมัครใจก็ได้ และ 3) การกระทำนั้นมีประชาชนเข้าไปร่วมเพื่อมีส่วนหรือมีโอกาสที่จะเลือก

โดยสรุปแล้วความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมือง คือ การกระทำในรูปแบบต่างๆ ที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคล แสดงออกเพื่อการที่จะมีอิทธิพลเหนือการกระทำของรัฐหรือผู้นำทางการเมือง ตลอดจนการกระทำอื่นๆ เพื่อการสนับสนุนคัดค้านหรือต่อรองทางการเมือง หรือโดยการใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธีก็ได้ รวมทั้งกฎหมายจะรองรับหรือไม่ก็ได้ และอาจจะทำสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งสิ้น

ทั้งนี้ ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามแนวคิดของ Almond และ Powell ซึ่งแบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็นเพียง 2 รูปแบบ คือ แบบในระบบ และแบบนอกระบบ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

แบบในระบบ ได้แก่ การออกเสียงเลือกตั้ง การพูดคุยปรึกษาทางการเมือง การติดตามข่าวสารทางการเมือง การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การร่วมก่อตั้งและการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางการเมือง และการบริหาร

แบบนอกระบบ ได้แก่ การยื่นข้อเสนอเรียกร้อง การเดินขบวน การเข้าประจันหน้าการละเมิดกฎหมาย และระเบียบสังคม การใช้ความรุนแรงทางการเมือง ซึ่งอาจจะมีทั้งการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินและชีวิต และสงครามกองโจรและการปฏิวัติ และแนวคิดของบุญเรือง บุรศักดิ์ และ

สุขุม นวลสกุล (อ้างในวสันต์ สุวรรณ, 2547) ซึ่งได้แบ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเป็นทางการ ได้แก่

1.1 การใช้สิทธิในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวม อาจเป็นการเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายของประเทศหรือท้องถิ่น โดยการอภิปรายพูด เขียน หรือการพิมพ์ การกระทำต่างๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญอันจะส่งผลให้รัฐบาลต้องรับฟัง และนำไปปฏิบัติในอันที่จะเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมต่อไป

1.2 การรวมกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง หรืออาจจะมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสาธารณะก็ได้

1.3 การจัดตั้งและการเข้ามาเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ระบบพรรคการเมืองนับได้ว่าเป็นองค์กรที่สำคัญ ทั้งนี้การจัดตั้งพรรคการเมืองก็เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองตลอดจนเป็นการรวมกลุ่มกันของบุคคลที่มีความคิดเห็นทางการเมืองคล้ายๆ กัน หรือตรงกัน และมีวัตถุประสงค์จะนำอุดมการณ์ของกลุ่มหรือพรรคไปบริหารประเทศตามแนวทางของพรรค ดังนั้นหากประชาชนร่วมจัดตั้งได้ก็ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญ ตลอดจนเป็นสมาชิกพรรคการเมืองก็เช่นกัน

1.4 การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ดังนั้นการไปใช้สิทธิเลือกตั้งจึงเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างมาก เพราะหมายถึงว่าประชาชนต้องการจะให้ผู้ใดเข้าไปใช้อำนาจนี้แทนตน หรือทำหน้าที่ในการรักษาผลประโยชน์ของตน นอกจากนั้นการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ยังแสดงความเป็นผู้มีสำนึกทางการเมือง ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง

1.5 การช่วยรณรงค์ในการหาเสียงเลือกตั้ง การช่วยผู้สมัครหรือพรรคการเมืองหาเสียงเลือกตั้งก็ถือได้ว่ามีความสำคัญมากเพราะเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เข้มข้นกว่าการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนี้จะดำเนินอยู่เฉพาะช่วงการเลือกตั้ง

2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่เป็นทางการ การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเป็นทางการเลย เพราะถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบการเมืองการปกครอง แต่บางทีบางสังคมอาจไม่ยอมรับ ตลอดจนไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ ได้แก่

2.1 การเดินขบวนประท้วง เป็นการแสดงออกของประชาชนในการไม่เห็นด้วยกับการดำเนินงานของรัฐบาลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป้าหมาย ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการประท้วงแต่ละครั้งมีความแตกต่างกันออกไป เป็นการแสดงถึงพลังของประชาชนว่าพวกเขาต้องการอะไร ตลอดจนอยากให้รัฐบาลตอบสนองพวกเขาอย่างไร

2.2 การก่อความวุ่นวายทางการเมือง เป็นการหิบบกข้อบกพร่องต่างๆ ของรัฐบาลมาเป็นสาเหตุและมักจะเกิดจากการปลุกระดมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ต่อต้านรัฐบาล และมีได้หลายรูปแบบ เช่น การนัดหยุดงาน เป็นต้น

2.3 การใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกาย และทรัพย์สิน ถือได้ว่าเป็นการก่อวินาศกรรม มีได้หลายรูปแบบ และเป็นวิธีการที่คนส่วนมากไม่เห็นด้วย แต่การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ก็สามารถส่งผลกระทบต่อการทำงานของรัฐบาลได้ค่อนข้างมาก

2.4 การปฏิวัติ เป็นการใช้ความรุนแรงและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการปกครอง และสังคมอย่างเฉียบพลัน ซึ่งการปฏิวัตินั้นอาจมีสาเหตุมาจากหลายๆ ประการ เช่น สาเหตุทางการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนการเรียกร้องของประชาชนที่หมดความอดทน มีความกดดันสูง จึงต้องก่อการจลาจลสร้างความวุ่นวายจนนำไปสู่การนองเลือด และนำไปสู่การปฏิวัติในที่สุด

2.2.2 รูปแบบกิจกรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

งานเขียนของ Millbrath, Goel, Verba และ Nie (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้ให้รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งสรุปได้ดังนี้

1) การเลือกตั้ง (voting) เป็นกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่สามารถแยกกิจกรรมที่เกี่ยวกับการรณรงค์หาเสียง และกิจกรรมที่เกี่ยวกับพรรคการเมือง กิจกรรมที่เกี่ยวกับความรักชาติ (patriotic acts) เช่น การเสียภาษี การเคารพกฎหมาย การสนับสนุนประเทศให้ทำสงคราม แม้ว่าตนเองจะไม่เห็นด้วย แต่สำหรับการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นเพียงการแสดงออกของประชาชนถึงความจงรักภักดีต่อระบบการเมืองมากกว่า เป็นการกระทำตามความต้องการของตนเอง กล่าวคือ บุคคลที่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งจะกระทำไปโดยความสำนึกในหน้าที่พลเมืองดีมากกว่าจะเชื่อว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของตนนั้นจะมีผลสำคัญทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไม่จำเป็นต้องอาศัยการสื่อข่าวสาร และการสนใจมากนักเหมือนกิจกรรมด้านการเมืองอื่นๆ และผู้ไปลงคะแนนเสียงอาจไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบอื่นๆ เลยก็ได้ แต่ในทางกลับกัน ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้นในรูปแบบอื่นๆ อาจไม่ไปลงคะแนนก็ได้

2) การเป็นเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองและผู้รณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง (party and campaign workers) หมายความว่า การมีส่วนร่วมในพรรคการเมืองทั้งในช่วงระหว่างการเลือกตั้งและรณรงค์หาเสียง การบริจาคเงินช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้ง การชักชวนประชาชนไปลงทะเบียนเพื่อสิทธิในการลงคะแนน การเข้าร่วมและสนับสนุนพรรคการเมือง การพยายามชักชวนประชาชนให้ลงคะแนนเสียงแก่พรรคหรือผู้สมัครที่ตนชอบ การลงรับสมัครเลือกตั้งและการร่วมมือกับกลุ่มต่างๆ ในการปรับปรุงความเป็นอยู่ของชุมชน

3) การเป็นผู้มีบทบาทในชุมชน (community activists) เป็นการก่อตั้งกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาสังคมหรือร่วมมือกับกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว เพื่อเข้าไปมีบทบาทเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะหรือติดต่อกับทางราชการในเรื่องปัญหาสังคม ผู้มีบทบาทในชุมชนจึงนับได้ว่าเป็นผู้มีความกระตือรือร้นสูง ตลอดจนมีระดับความผูกพันทางใจกับชุมชน ผู้มีบทบาทในชุมชนแตกต่างจากเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองและผู้รณรงค์หาเสียงตรงที่ความเกี่ยวข้องในพรรคการเมือง และการช่วยรณรงค์หาเสียง ผู้มีบทบาทในชุมชนจะเข้าไปเกี่ยวข้องน้อยกว่าเจ้าหน้าที่พรรคการเมือง และเจ้าหน้าที่รณรงค์หาเสียง

4) การติดต่อกับทางราชการ (contracting officials) เป็นกิจกรรมที่เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงของบุคคล ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อบุคคลนั้นเท่านั้น เช่น การติดต่อกับทางราชการเรื่องการทำถนน การเสียภาษีโรงเรือน การติดต่อขอรับสวัสดิการ ฯลฯ

5) การเป็นผู้ประท้วง (protestors) ได้แก่ การเข้าร่วมเดินขบวนตามถนนซึ่งเกี่ยวข้องกับการประท้วงอย่างแข็งขัน หรือเปิดเผยกรณี และการกระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรม หรืออาจเป็นการชุมนุมประท้วงรัฐบาล และการประท้วงเพื่อที่จะปฏิเสธการยอมรับกฎหมายที่มาจากรัฐซึ่งไม่ยุติธรรม

6) การเป็นผู้สื่อข่าวสารทางการเมือง (communicators) ได้แก่ การติดตามข่าวสารทางการเมืองอยู่เสมอ การส่งข่าวสาร การแสดงการสนับสนุนให้แก่ผู้นำทางการเมืองเมื่อเขากระทำในสิ่งที่ถูกต้อง หรือส่งคำคัดค้านในสิ่งที่เลวร้าย การร่วมอภิปรายปัญหาทางการเมือง การให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการเมืองแก่เพื่อนๆ ในชุมชน การให้ความสนใจกับทางราชการและการเขียนจดหมาย หรือบทความถึงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ผู้ที่มีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบนี้ส่วนมากมักจะเป็นพวกที่มีการศึกษาสูง มีข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองมาก และมีความสนใจทางการเมืองมาก ทั้งนี้ การเป็นผู้สื่อข่าวสารทางการเมืองนี้พวกนี้จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลมากกว่าเจ้าหน้าที่พรรคการเมืองหรือผู้รักชาติ แต่พวกนี้จะไม่แสดงออกด้วยการประท้วง

7) ผู้เฉยชา พวกนี้จะไม่เข้าร่วมทางการเมือง และนานๆ ครั้งที่จะไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือไม่ไปเลย

8) นักกิจกรรมสมบูรณ์แบบ (complete activists) พวกนี้จะกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมทั้งในองค์กรชุมชน และองค์กรทางการเมือง

ส่วนงานของ Almond และ Powell (อ้างใน พงศกร รอดชมภู, 2540) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็นเพียง 2 รูปแบบ คือ แบบในระบบ และแบบนอกระบบ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

แบบในระบบ ได้แก่ การออกเสียงเลือกตั้ง การพูดคุยปรึกษาทางการเมือง การติดตามข่าวสารทางการเมือง การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การร่วมก่อตั้ง และการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางการเมือง และการบริหาร

แบบนอกระบบ ได้แก่ การยื่นข้อเสนอเรียกร้อง การเดินขบวน การเข้าประจันหน้า การละเมิดกฎหมายและระเบียบสังคม การใช้ความรุนแรงทางการเมือง ซึ่งอาจจะมีทั้งการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินและชีวิต และสงครามกองโจรและการปฏิวัติ

งานของ Aitkin, Jinks และ Worhurst (อ้างใน พงศกร รอดชมภู, 2540) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็น 3 รูปแบบดังนี้

1) พวกกระตือรือร้นทางการเมือง คือ ประชาชนผู้ซึ่งสนใจในทางการเมือง พูดเกี่ยวกับการเมือง และอ่านเกี่ยวกับการเมือง และจากพวกกระตือรือร้นเหล่านี้จะกลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในพรรคการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์ เป็นตัวแทนในรัฐสภา หรือสภาท้องถิ่น

2) ผู้ฟังข่าวสารทางการเมือง คือ ประชาชนผู้ซึ่งดูรายการที่เป็นเรื่องราวเหตุการณ์ปัจจุบันทางโทรทัศน์ หรืออ่านข่าวเกี่ยวกับการเมืองในหนังสือพิมพ์ แต่ไม่ได้ทำตามอย่างที่ทำอ่าน หรือทำตามก็น้อยมากเต็มที่

3) ผู้เมินเฉยทางการเมือง คือ ประชาชนผู้ซึ่งให้ความสนใจน้อยมาก หรือไม่สนใจเลยในทุกอย่างที่เป็นการเมือง หรือเกี่ยวกับการเมือง หรือแม้กระทั่งการออกเสียงเลือกตั้ง

นอกจากนี้งานของบุญเรือง บุรศักดิ์ และสุขุม นวลสกุล (อ้างใน วสันต์ สุวรรณ, 2547) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเป็นทางการ ได้แก่

1.1) การใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับประโยชน์ส่วนรวม อาจจะเป็นการเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายของประเทศ หรือท้องถิ่น โดยการอภิปราย พูด เขียนหรือการพิมพ์ การกระทำต่างๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่สำคัญทีเดียวอันจะส่งผลให้รัฐบาลต้องรับฟัง และนำไปปฏิบัติในอันที่จะเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมต่อไป

1.2) การรวมกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่มีประโยชน์ร่วมกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง หรืออาจจะมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสาธารณะก็ได้ ก็ถือได้ว่าการรวมกลุ่มนี้เป็นการมีส่วนร่วมเช่นกัน

1.3) การจัดตั้งและการเข้ามาเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ระบบพรรคการเมืองนับได้ว่าเป็นองค์กรที่สำคัญ ทั้งนี้การจัดตั้งพรรคการเมืองก็เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองตลอดจนเป็นการรวมกลุ่มกันของบุคคลที่มีความคิดเห็นทางการเมืองคล้ายๆ กัน หรือตรงกัน และมีวัตถุประสงค์จะนำอุดมการณ์ของกลุ่มหรือพรรคไปบริหารประเทศตามแนวทางของพรรค ดังนั้นหากประชาชนร่วมจัดตั้งได้ก็ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญ ตลอดจนการเป็นสมาชิกพรรคการเมืองก็เป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองเช่นกัน

1.4) การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ดังนั้นการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะหมายถึงว่าประชาชนต้องการจะให้ผู้ใดเข้าไปใช้อำนาจนี้แทนตน หรือทำหน้าที่ในการรักษาผลประโยชน์ของตน นอกจากนั้นการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ยังแสดงความเป็นผู้มีสำนึกทางการเมืองสูง ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจอย่างมากพอในการมีส่วนร่วมทางการเมือง

1.5) การช่วยรณรงค์หาเสียงในการเลือกตั้ง การช่วยผู้สมัครหรือพรรคการเมืองหาเสียงเลือกตั้งก็ถือได้ว่ามีความสำคัญมากเพราะเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เข้มข้นกว่าการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนี้จะดำเนินอยู่เฉพาะช่วงการเลือกตั้ง

2) การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่เป็นทางการ การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ก็มีความสำคัญเพราะถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบการเมืองการปกครอง แต่บางทีบางสังคมอาจจะไม่ยอมรับ ตลอดจนไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ คือ แบบของการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

2.1) การเดินขบวนประท้วง เป็นการแสดงออกของประชาชนในการไม่เห็นด้วยกับการดำเนินงานของรัฐบาลในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป้าหมาย ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการประท้วงแต่ละครั้งมีความแตกต่างกันออกไป เป็นการแสดงว่าพวกเขาต้องการอะไร ตลอดจนอยากให้รัฐบาลตอบสนองพวกเขาอย่างไร

2.2) การก่อความวุ่นวายทางการเมือง เป็นการหยิบยกข้อบกพร่องต่างๆ ของรัฐบาลมาเป็นสาเหตุและมักจะเกิดจากการปลุกระดมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ต่อต้านรัฐบาล และมีได้หลายรูปแบบ เช่น การนัดหยุดงาน เป็นต้น

2.3) การใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายและทรัพย์สิน ถือได้ว่าเป็นการก่อวินาศกรรมมิได้หลายรูปแบบ และเป็นวิธีการที่คนส่วนมากไม่เห็นด้วย แต่การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ก็สามารถส่งผลกระทบต่อการทำงานของรัฐบาลในเรื่องนั้นอยู่มากทีเดียว

2.4) การปฏิวัติ เป็นการใช้ความรุนแรง และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบอบการปกครอง และสังคมอย่างเฉียบพลัน ซึ่งการปฏิวัตินั้นอาจมีสาเหตุมาจากหลายๆประการ เช่น สาเหตุทางการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนการเรียกร้องของประชาชนที่หมดความอดทน มีความกดดันสูง จึงต้องก่อการจลาจล สร้างความวุ่นวายนำไปสู่การนองเลือด และนำไปสู่การปฏิวัติในที่สุด

2.2.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง

งานของ Barkhart และคณะ (อ้างใน วสันต์ สุวรรณ, 2547) มีความเห็นว่าบุคคลจะเข้าร่วมทางการเมืองหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยดังนี้

1) ความต้องการที่จะสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น เช่น การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง กลุ่มผลักดันทางการเมืองอันทำให้บุคคลรู้จักกัน เช่นการร่วมรับประทานอาหารกันตลอด ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้ง่ายไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมอย่างเข้มข้น

2) ความหวังที่อยากจะรู้จักบุคคลสำคัญ การเข้าร่วมทางการเมืองบางรูปแบบทำให้บุคคลได้มีโอกาสรู้จักกับบุคคลอื่น และในบางครั้งทำให้ได้รับสิทธิพิเศษ และการได้รับความช่วยเหลือได้

3) ความต้องการที่จะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้กับประเทศชาติ สังคมหรือกลุ่มของตนเอง โดยเฉพาะประเด็นความไม่เป็นธรรมในสังคม เช่น บางคนสมัครรับเลือกตั้งเพราะต้องการจะผลักดันให้มีการกระจายรายได้ให้เท่าเทียมกันในสังคม เป็นต้น

4) ความต้องการให้ได้มาซึ่งอำนาจ โดยปกติผู้มีอำนาจมักจะมีเกียรติ และสิทธิพิเศษ ตลอดจน การได้มาซึ่งทรัพยากรต่างๆ และโดยปกติอีกเช่นกัน ผู้ต้องการอำนาจทางการเมืองมักจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะที่เข้มข้น และลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตาม การแสวงหาอำนาจนี้ ผู้เข้าไปมีส่วนร่วมบางรายได้แสดงออกมาแบบเปลือกนกว่าตนเองต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อส่วนรวม แต่จริงๆ แล้วได้ซ่อนเร้นการแสวงหาอำนาจเพื่อตนเองไว้ภายใน

5) ความต้องการให้ได้มาซึ่งอิทธิพล ซึ่งคำว่า อิทธิพลในที่นี้ก็คือความสามารถในการโน้มน้าวพฤติกรรมของผู้อื่นให้ปฏิบัติตามทิศทางที่ตนต้องการหรือแม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของรัฐบาล ไปตามแนวที่ตนปรารถนา บุคคลกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในรูปแบบของการบริจาคเงินให้กับผู้สมัคร พรรคการเมือง ตลอดจน เข้าร่วมประชุมทางการเมืองหรือบางคนอาจจะเข้าร่วมในลักษณะพิเศษ เช่น มีความสามารถที่ทรงงศ์ให้ผู้สมัครที่ตนสนับสนุนชนะการ

เลือกตั้งได้ หรือการบริจาคเงินให้พรรคทีละหลายๆ เป็นต้น โดยบุคคลเหล่านี้ มุ่งหวังที่จะได้รับตำแหน่งหรือเป็นผู้มีอิทธิพลแม้มิได้รับตำแหน่ง และโดยเฉพาะผู้ที่เขาสนับสนุนจะเกิดความรู้สึกเกรงใจ รู้สึกเป็นหนี้บุญคุณเลยทำให้เขากลายเป็นผู้มีอิทธิพล ตลอดจนทำให้เขาได้รับโอกาสอันจะได้ผลประโยชน์

6) ความต้องการเกียรติและศักดิ์ศรี การที่บุคคลได้มีโอกาสเข้าไปดำรงตำแหน่งทางการเมือง เช่น การเป็นผู้แทน ประธาน หรือกรรมการของกลุ่มทางการเมืองทำให้เขามีเกียรติ และศักดิ์ศรีเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

7) ความต้องการที่จะสนองตอบความต้องการด้านจิตใจ ในการมีส่วนร่วมบางรูปแบบทำให้บุคคลได้มีโอกาสที่จะระบายความคับข้องใจที่มีอยู่ เช่น การเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งก็จะทำให้มีโอกาสโจมตี หรือ คำผู้บริหารชุดเก่าอันเป็นการตอบสนองความคับข้องใจที่มีอยู่เดิม

8) ความต้องการรายได้ที่สูงขึ้น การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยเฉพาะการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบเข้มข้นทำให้มีโอกาสได้รับตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญอันทำให้ได้รับค่าตอบแทนสูงขึ้น

นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง อีกคือ Milbrath (อ้างใน ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้แบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็น 2 ประการ

1) ปัจจัยด้านสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อม หมายถึง ลักษณะของระบบสังคม และสถานการณ์ทางการเมือง ซึ่งไม่เพียงแต่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับขอบเขตทางการเมืองในการเข้าไปมีส่วนร่วมของแต่ละคน ถึงแม้ว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสภาพแวดล้อมต่างกันเพราะเหตุว่าบุคคลเลือกที่จะรับสิ่งเร้าที่เหมาะสม และตรงกับความต้องการของตนเท่านั้น

2) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล ซึ่งมีทั้งหมด 5 ประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านพันธุกรรม ปัจจัยด้านแรงบีบ ปัจจัยด้านความต้องการทางบุคลิกภาพ ปัจจัยด้านความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ และความเชื่อต่างๆ รวมทั้งทัศนคติทางการเมืองของแต่ละคน

2.2.4 แรงจูงใจที่จะให้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

แรงจูงใจที่จะให้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง (อ้างในพงศกร รอดชมภู, 2540) ได้แก่ ทัศนคติหรือความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่เกี่ยวกับความรู้สึกว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นเป็นพันธะหน้าที่ของพลเมืองดีที่พึงกระทำ ความรู้สึกว่าตนเองมีประสิทธิภาพ มีอำนาจ หรือมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง ความรู้สึกเกี่ยวพันกับการเมือง เป็นต้น กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีความรู้สึก

เหล่านี้สูงจะทำให้บุคคลนั้นมองเห็นความสำคัญต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ในทางตรงข้าม ถ้าบุคคลมีความรู้สึกดังกล่าวในระดับต่ำ ทำให้บุคคลนั้น ไม่ตระหนักถึงพันธะที่พึงจะกระทำ รู้สึกว่าตนเองไร้อำนาจหรืออิทธิพลต่อเรื่องราวทางการเมือง ไม่รู้สึกผูกพันต่อ การเมืองการปกครองที่เป็นอยู่ ผลก็คือจะทำให้บุคคลหันเหความสนใจ เมินเฉย และเห็นห่างจากเรื่องราวทางการเมืองการปกครอง และจะไม่เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในที่สุด ด้วยเหตุนี้ ความแปลกแยกทางการเมือง ซึ่งเป็นแนวโน้มเชิงทางความรู้สึกของบุคคลที่ประเมินค่าในทางลบที่มีต่อการเมืองการปกครองจึงมีความเกี่ยวพันโดยตรงต่อการไม่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองตามพันธะหน้าที่ของพลเมืองที่พึงกระทำในระบบการเมือง

2.3 แนวคิดชนชั้นกลาง

ก่อนกำเนิดชนชั้นกลาง (Middle class) มีเพียงคำว่า The gentlemen คือกลุ่มสุภาพชน และ Non gentlemen คือกลุ่มชนต่ำๆ ไป คำว่า ชนชั้นกลาง หรือ Middle class มิได้มีการกำหนดขึ้นจนกระทั่งในปี ค.ศ. 1812 มีบัญญัติศัพท์คำว่า Middle class ขึ้น โดยได้ให้ความหมายว่า เป็นชนชั้นทางสังคมที่อยู่ระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่างในสังคมนั้นๆ อาทิ กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ ผู้ประกอบวิชาชีพต่างๆ (A S Hornby: 1974) ชนชั้นอิสระและกลุ่มคนที่เป็นพ่อค้าได้มีการรวมตัวกันเข้ามามีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมศักดินาอย่างต่อเนื่องยาวนาน กลุ่มนี้มีการศึกษาสูง มีวิถีชีวิตที่แตกต่าง ตลอดจนมีอิสระทางความคิดในด้านต่างๆ หลากหลาย จนค่อยๆ ก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองสูงขึ้นเมื่อระบบการเมืองมีความเปลี่ยนแปลงเปิดกว้างขึ้น โดยมีตัวบ่งชี้ที่สำคัญ คือสถานะทางเศรษฐกิจ อาชีพ รายได้ และโอกาสในการขยับตัวทางสังคม (John Raynor: 1969) ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชนชั้นกลางได้ปรากฏตัวขึ้นในสังคมอื่นๆ เมื่อระบบเศรษฐกิจและสังคมได้ก้าวเข้าสู่ภาวะความทันสมัย (Modernization) ซึ่งรวมถึงสังคมไทยด้วยเช่นกัน

กำเนิดชนชั้นกลางไทยเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กำหนดให้มีการปฏิรูปการปกครองด้วยการจัดให้มีการบริหารราชการแผ่นดินด้วยระบบกระทรวง ตลอดจนการปรับปรุงการจัดการภาครัฐในรูปแบบใหม่ และให้มีการเลิกทาส มีการปฏิรูประบบการศึกษา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองนี้ทำให้ออกาสในการขยับตัวทางสังคม (social mobilization) ของประชาชนคนไทยมีสูงขึ้น ทำให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษาสูงขึ้น ประกอบอาชีพได้อิสระมากขึ้น เกิดพ่อค้า ปัญญาชน และชนชั้นกลางเพิ่มมากขึ้น อันนับได้ว่าเป็นชนชั้นใหม่ทางสังคมที่แตกต่างไปจากระบบศักดินาเดิม และต่อมาชนชั้นใหม่นี้ก็ขยายเพิ่มมากขึ้น หลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่มีปัญญาชนผู้ได้รับการศึกษาจากตะวันตก และชนชั้นอาชีพอิสระในสังคม รวมถึงกลุ่มทหารหนุ่มซึ่งล้วนเป็นผลพวงจากการปฏิรูปสังคม

การเมื่อก่อนหน้าเข้าร่วมเป็นกำลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการเกิดขึ้นชั้นปัญญาชน นิสิต นักศึกษาที่เป็นกำลังสำคัญในการประท้วงเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นักวิชาการจำนวนมากต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การเปลี่ยนแปลงทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากระบบชาตินิยม รัฐวิสาหกิจในระบบของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาสู่การผลิตเพื่อตอบสนองต่อระบบตลาดที่เริ่มต้นขึ้นยุคจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 ต่อเนื่องสู่การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกในยุคต่อมาล้วนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชนชั้นกลางไทยก่อรูปอย่างเป็นกลุ่มก้อน ทั้งนี้บทบาทของชนชั้นกลางไทยได้ปรากฏตัวอย่างเด่นชัดชัดเจนในรูปของนักธุรกิจ เจ้าของกิจการขนาดกลาง และขนาดเล็ก ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ เป็นนักธุรกิจ ลูกจ้างฝ่ายจัดการ พนักงานบริษัท ซึ่งมีความรู้ มีวิถีชีวิตที่มีความเป็นอิสระในการจัดการตัวเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2551) โดยสรุปความหมายชนชั้นกลางไทย คือ “ผู้ใช้แรงงานทางสมอง ทำงาน” เช่นเดียวกับที่ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2536) ระบุว่า ชนชั้นกลางไทยหมายถึง “บุคคลที่เป็นนักบริหารอาชีพในภาคเอกชนหรือผู้ประกอบการวิชาชีพอิสระ และเติบโตมาพร้อมกับการแยกตัวจากชนชั้นราชการ ดังนั้นชนชั้นกลางไทยจึงหมายถึงผู้คนที่ประกอบอาชีพไม่ใช่แรงงานเป็นสำคัญ อีกทั้งไม่ใช่ผู้ที่ถูกยึดโยงอยู่ในระบบราชการ แม้เป็นข้าราชการแต่หากอยู่ในตำแหน่งที่มีความเป็นอิสระในการจัดการตัวเองสูง อาทิ อาจารย์มหาวิทยาลัย แพทย์ ก็ยึดถือได้ว่าเป็นชนชั้นกลาง การขยายตัวของบทบาทชนชั้นกลางไทยเด่นชัดเนื่องเพราะผลผลิตของการขยายตัวของระบบอุดมศึกษาไทยที่เพิ่มทวีคูณขึ้นเพื่อผลิตบุคคลกรตอบสนองต่อทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นสำคัญ เช่นความหมายของวิทยากร เชียงกูล (2535) ที่นิยามความหมายชนชั้นกลางโดยเน้นว่าเป็นผู้จบการศึกษาปริญญาตรี และมีอาชีพอิสระตลอดจนเป็นพนักงานฝ่ายจัดการ และหรือรวมถึงอาจารย์มหาวิทยาลัย แพทย์ ซึ่งระดับการศึกษา และการพัฒนาเศรษฐกิจในระบบเสรีนิยม และค่านิยมประชาธิปไตยนี้เองทำให้ชนกลุ่มนี้ได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจตลาดเสรี และการเมืองประชาธิปไตยของไทยในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม บทบาททางด้านการเมืองของชนชั้นกลางก็ยิ่งขยายเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว ซึ่งการขยายตัวดังกล่าวทำให้ฐานของชนชั้นนายทุนไทยรวมถึงชนชั้นกลางไทยเพิ่มมากขึ้น ยุครัฐบาลพลเอกเปรมฯ จนถึงยุครัฐบาลพลเอกชาติชายนั้น เป็นยุคที่เป็นการเมืองแบบประชาธิปไตยของชนชั้นกลาง เพราะชนชั้นกลางทั้งในเขตเมือง และเขตชนบทเริ่มเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรงผ่านระบบการเลือกตั้ง บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางยังคงขยายอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งภายหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่เริ่มมีการตั้งข้อสังเกตกับชนชั้นกลางว่าเริ่มมีบทบาทลดน้อยถอยลงไป ในขณะที่บทบาทของชนชั้นล่างเริ่มปรากฏมากขึ้น ทว่าบทบาท

ของชนชั้นกลางก็เริ่มกลับมาเด่นชัดอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2548 เมื่อมีการรวมตัวของกลุ่มที่เรียกตนเองว่า กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยหรือที่เรียกสั้นๆ ว่า กลุ่มเสื้อเหลือง บทบาทของกลุ่มพันธมิตรฯ พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีความเกี่ยวข้องกับการเกิดกลุ่มการเมืองของฝ่ายตรงข้ามและการเรียกร้องโต้ตอบกันเป็นระยะทั้งกับรัฐบาล และกลุ่มการเมืองต่างฝ่าย แม้ในช่วงก่อนเกิดวิกฤตการเมืองเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2553 บทบาทของชนชั้นกลางในนามกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยจะลดลงไป แต่ปรากฏว่าชนชั้นกลางยังคงมีการรวมตัวกันอยู่อีกหลากหลายกลุ่มเนื่องมาจากการมีจุดยืนทางการเมืองที่แตกต่างกันไป เช่น กลุ่มลายดอก กลุ่มเสื้อสีชมพู หรือสลิม ที่เป็นชนชั้นกลางที่ได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากการถูกปิดเส้นทางคมนาคม เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่องตลอดมา และจะเห็นได้ว่าการแสดงออกของชนชั้นกลางจะเด่นชัดเป็นอย่างมากเมื่อผลประโยชน์ของตนเองถูกกระทบ ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลให้กลุ่มชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่งในบริบทที่การเมืองไทยอยู่ภายใต้วิกฤตทางการเมืองเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2553 ว่าชนชั้นกลางจะมีทัศนคติหรือพฤติกรรมทางการเมืองอย่างไรต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

2.4 วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดความแปลกแยก ความแปลกแยกทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมือง

2.4.1 การศึกษาความแปลกแยก

จากงานเขียนของเจเลียว ลูกษ์รุจิพิมล (2520) (อ้างในภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเอเลี่ยนเนชั่นในมหาวิทยาลัย ” โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 234 คน ซึ่งงานของเจเลียวจัดว่าเป็นการศึกษาความแปลกแยกอย่างมีระบบยุคแรกในประเทศไทย และผลการวิจัยพบว่า นิสิตหญิงที่เรียนสาขาวิทยาศาสตร์มีความรู้สึกไว้บรรทัดฐานสูงกว่านิสิตชายที่เรียนในสาขาเดียวกัน ในขณะที่ไม่พบความสัมพันธ์ดังกล่าวในกลุ่มที่เรียนสาขาสังคมศาสตร์ และพบว่านิสิตที่เรียนปีที่ 3 ขึ้นไป ทั้งที่เรียนสาขาวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มีความรู้สึกไว้บรรทัดฐานสูงกว่านิสิตที่เรียนที่ 1 และปีที่ 2 นอกจากนี้ ยังพบว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความรู้สึกไว้อำนาจแลความรู้สึกไว้ความหมาย คือนิสิตที่ไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นพวกที่มีความรู้สึกไว้อำนาจสูงกว่าพวกที่มีส่วนร่วม แต่พบว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับความรู้สึกไว้อำนาจมีความสัมพันธ์กันเฉพาะกลุ่มนิสิตที่เรียนสายสังคมศาสตร์ กลุ่มนิสิตที่เรียนในมหาวิทยาลัยปีที่ 1 และปีที่ 2 และกลุ่มนิสิตหญิงเท่านั้น ส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมทางการเมืองกับความรู้สึกไว้ความหมาย พบว่า

นิสิตที่มีส่วนร่วมทางการเมืองมีความรู้สึกไร้ความหมายสูงกว่านิสิตที่ไม่มีส่วนร่วม และพบความสัมพันธ์ดังกล่าวเฉพาะในกลุ่มนิสิตที่เรียนสายสังคมศาสตร์ และในกลุ่มที่เรียนอยู่ในมหาวิทยาลัย 3 ปีขึ้นไป อย่างไรก็ตามยังพบว่าความแปลกแยกทั้ง 4 ประเภทคือ ความรู้สึกไร้อำนาจ ความรู้สึกไร้บรรทัดฐาน ความรู้สึกโดดเดี่ยวและความรู้สึกไร้ความหมายไม่มีความสัมพันธ์กับภูมิหลังทางชาติพันธุ์ของนิสิต และสาขาวิชาที่เรียน

ส่วนงานของวรพิทย์ มีมาก (2527) (อ้างในภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้ศึกษาความพึงพอใจ และความรู้สึกแปลกแยกของข้าราชการส่วนท้องถิ่น โดยศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลนครเชียงใหม่ และองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งงานวิจัยมีลักษณะศึกษาในแง่จิตวิทยาองค์กร อีกทั้งยังใช้แนวคิดของ Maslow เป็นเกณฑ์วัด โดยวรพิทย์ได้นิยามความหมายความแปลกแยกไว้ว่าเป็น สภาพความรู้สึกห่างเหินต่อสภาพแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ ความรู้สึกดังกล่าวเกิดจากการที่ตัวเองรู้สึกท้อแท้หมดหวัง ในการที่จะมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมนั้นๆ จากการศึกษาข้าราชการทั้งสององค์กร วรพิทย์ได้ผลสรุปที่น่าสนใจคือ ข้าราชการส่วนท้องถิ่นที่สังกัดเทศบาล และองค์การบริหารส่วนจังหวัดโดยส่วนรวมแล้วจะมีความรู้สึกค่อนข้างพึงพอใจในงานที่ปฏิบัติมากกว่า ความรู้สึกแปลกแยกต่องานที่ปฏิบัติ และความรู้สึกพึงพอใจต่องานที่ปฏิบัติของข้าราชการส่วนท้องถิ่นทั้งสองหน่วยงานจะมีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากจำนวนความแปลกแยกจากองค์ประกอบย่อยต่างๆ แล้วองค์การบริหารส่วนจังหวัด จะมีมากกว่าของเทศบาล และวรพิทย์ ยังกล่าวอีกว่าความต้องการของมนุษย์จะมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีการกำหนดไว้แน่นอนตายตัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปัจจัยธำรงรักษาหรือปัจจัยกระตุ้นและส่งเสริม รวมทั้ง ลำดับขั้นของความต้องการของมนุษย์ก็จะมีเปลี่ยนแปลงเช่นกัน

อนันต์ อารยานันท์ (2527) (อ้างในชนัน อนุমানราชชน, 2543) ได้ศึกษาความแปลกแยกในการทำงานของข้าราชการครู โดยศึกษากรณีข้าราชการครูในโรงเรียนมัธยมต่างๆ ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยอนันต์ ได้นิยามความรู้สึกแปลกแยกไว้ว่าความรู้สึกไม่พอใจที่เกิดจากสถานการณ์การทำงานของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งจะพบลักษณะถึงความรู้สึกไร้อำนาจ ความรู้สึกไร้ความหมาย ความรู้สึกไร้บรรทัดฐาน และความรู้สึกโดดเดี่ยวทางสังคม โดยอนันต์ ได้ผสมผสานแนวคิดของ Seeman และ Marx ในแง่การทำงานแบบซ้ำซากไว้ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างครูจาก 13 โรงเรียน ทั้งหมด 373 คน และพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมในการทำงาน ความเคร่งครัดต่อกฎระเบียบแบบแผนของการทำงาน ระยะเวลาในการเข้ารับราชการ และความจำเจซ้ำซากในการทำงาน ซึ่งพบข้อสรุปว่าความจำเจในการทำงาน กฎระเบียบแบบแผนต่างๆ และระยะเวลาที่เข้ารับราชการมีผลสำคัญต่อความแปลกแยก แต่ในส่วนของกรมมีส่วนร่วมในการทำงานนั้น ข้าราชการก็ยังคงไร้อำนาจในการเข้าไปมีส่วนร่วม

นอกจากนี้งานของวิลโด วงศ์สืบชาติ (2528) (อ้างในภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้ศึกษาความแปลกแยกของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยนิยามความรู้สึกแปลกแยกไว้ว่า ภาวะทางจิต หรือความรู้สึกทางลบของบุคคลเกี่ยวกับตนเอง และสังคมอันได้แก่ ความไร้อำนาจ ความไร้ความหมาย ความไร้บรรทัดฐาน และความโดดเดี่ยวทางสังคม วิลโด ได้ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จำนวน 519 คน พบว่าประมาณร้อยละ 61 มีความแปลกแยกอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 29 มีความแปลกแยกอยู่ในระดับปานกลาง และร้อยละ 10 มีความแปลกแยกอยู่ในระดับสูง

เขาวนิจ กิตติชกรกุล (2529) (อ้างในชนัน อนุมานราชชน, 2543) ได้ศึกษาความแปลกแยกกับการเข้าร่วมการคัดค้านปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชน ศึกษากรณีโรงงานแทนทาลัม ที่จังหวัดภูเก็ต โดยเขาวนิจ นิยามความรู้สึกแปลกแยกไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลว่า ตัวเขาเองไม่มีความสำคัญ ไม่สามารถคาดหมายหรือกำหนดให้การกระทำของตนเองบรรลุถึงเป้าหมายส่วนตัว หรือมีผลกระทบต่อสังคมทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศได้ รวมทั้ง ไม่มีความรู้สึกผูกพันกับชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ และเขาวนิจ ได้ใช้ดัชนีที่ชี้วัดภาวะความแปลกแยกคือ ความรู้สึกไร้อำนาจ ความรู้สึกไร้ความหมาย ความรู้สึกไร้บรรทัดฐาน และความรู้สึกโดดเดี่ยวทางสังคม โดยเขาวนิจ ได้ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในจังหวัดภูเก็ต ทั้งในเขต และนอกเขตเทศบาลจำนวน 198 คน ซึ่งผลการวิจัยพบว่าความรู้สึกไร้บรรทัดฐานเป็นเพียงมิติเดียวที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการเข้าร่วมการคัดค้าน โรงงานแทนทาลัม แต่ความรู้สึกไร้อำนาจไม่สัมพันธ์กับการเข้าร่วมคัดค้านการก่อสร้างโรงงาน นอกจากนี้ เขาวนิจยังพบว่าความเป็นญาติมิตรกัน และเพื่อนร่วมงานกันมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมคัดค้านการก่อสร้างโรงงานร่วมกัน

วรรณภา อัสวสุโชติ (2531) (อ้างในชนัน อนุมานราชชน, 2543) ได้ศึกษาความแปลกแยกและการปลดปล่อยจากความแปลกแยก โดยศึกษากรณีแรงงานสตรีในอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูป โดย วรรณภา นิยามความรู้สึกแปลกแยกไว้ว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ที่มนุษย์ในฐานะผู้ผลิต ผู้สร้างสังคม แต่ไม่สามารถควบคุมการผลิต ผลผลิต และการทำงาน การอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ให้เป็นไปเพื่อความเป็นมนุษย์ โดยวรรณภา ได้ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 24 คน โดยวิธีสัมภาษณ์ และแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง 195 คน และวรรณภาได้แบ่งช่วงการศึกษาเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงก่อนการนัดหยุดงาน ช่วงระหว่างการนัดหยุดงาน และช่วงหลังการนัดหยุดงาน ผลการวิจัยได้พบข้อสรุปที่น่าสนใจคือ ช่วงก่อนการนัดหยุดงานกระบวนการทำงานที่ถูกแบ่งข่อยย่อยเป็นแผนกๆ ในแต่ละแผนกมีหน้าที่เฉพาะอย่าง คนงานแต่ละคนจะถูกฝึกให้มีความชำนาญเฉพาะอย่าง ความเบื่อหน่ายในการทำงานที่ซ้ำๆ ซากๆ ล้วนส่งผลให้คนงานหญิงมีพฤติกรรมที่สะท้อนถึงความแปลกแยก กล่าวคือทั้งเบื่อหน่าย และทั้งต่างคนต้องต่างอยู่ ขาดการปฏิสัมพันธ์กัน

คนงาน ไม่มีพลังอำนาจต่อรองที่เข้มแข็งเรื่องค่าแรง และสวัสดิการกับนายทุนได้ จึงต้องทนยอมรับสภาพการทำงานที่เลวร้ายแต่ในช่วงการนัดหยุดงานซึ่งสาเหตุมาจากค่าแรง และสวัสดิการ ทำให้คนมาชุมนุมพร้อมกันทุกวันจากสภาพต่างคนต่างอยู่กลายเป็นสภาพทุกคนร่วมมือกัน มีกิจกรรมนันทนาการต่างๆ อีกทั้งมีการวิพากษ์ระบบการจัดการในโรงงาน และท้ายที่สุด ช่วงหลังการนัดหยุดงานนั้นปรากฏว่าสภาวะแปลกแยกได้กลับคืนมาแม้จะมีรายละเอียดแตกต่างเล็กน้อยกับช่วงของวรรณา สามารถยืนยันแนวคิดของ Marx ได้เป็นอย่างดีในแง่กระบวนการทำงานแบบซ้ำๆ ซากๆ และในแง่ที่ขณะทำงานมนุษย์จะถูกแปลกแยกจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จะเห็นได้ว่าในช่วงก่อนการชุมนุมทุกคนแทบจะไม่รู้จักกันและกัน และไม่รู้จักความเป็นมนุษย์ที่แต่ละคนมี จึงมารู้จักกันอย่างดีต่อเมื่อในระหว่างชุมนุม

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับศึกษาความแปลกแยก เราจะพบงานข้างต้นที่สามารถแบ่งได้เป็นสามกลุ่มหลักด้วยกันได้แก่ กลุ่มที่หนึ่ง ที่มองเรื่องความแปลกแยกในความหมายที่ตรงกันข้ามกับความพึงพอใจ ซึ่งเป็นความหมายของความแปลกแยกที่เรามักใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นว่าเราไม่พอใจอะไร เราก็แปลกแยกหรือห่างเหินในเรื่องนั้นซึ่งเป็นงานของวรพิทย์ ซึ่งมองในแง่จิตวิทยาองค์กร กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่มองแบบ Seeman คือการใช้เกณฑ์ในการวัดความแปลกแยกโดยอาศัยมิติต่างๆ เช่นงานของ เอลิวิ วิไล และเยาวนิจ และกลุ่มที่สามเป็นกลุ่มที่มองแบบ Seeman และ Marx ควบคู่กันคืองานของอนันต์ และวรรณา นอกจากนำมิติความแปลกแยกแบบ Seeman มาวิเคราะห์แล้ว ยังมีการนำประเด็นเรื่องความเบื่อหน่ายจำเจกับงานที่ซ้ำๆ ซากๆ มาเป็นประเด็นในการวิจัย และงานของวรรณายังไปไกลกว่านั้น โดยมีการนำประเด็นเรื่องความแปลกแยกจากเพื่อนฝูง ชุมชน และสังคมเข้ามาพิจารณา กล่าวคือ การทำงานแบบซ้ำๆ ซากๆ นอกจาก จะน่าเบื่อจำเจแล้วระบบการทำงานยังแยกให้ตนเองออกจากรอบข้าง ดังนั้น เมื่อศึกษาในช่วงนัดหยุดงานจึงทำให้กลุ่มสตรีได้ชัดเจนส่วนที่ขาดหายไป โดยได้เรียนรู้จักความเป็นเพื่อนมนุษย์กันมากขึ้น

2.4.2 การศึกษาความแปลกแยกทางการเมือง

งานของสุจิต บุญบงการ (2524) (อ้างในธนน อนุมา นราชน, 2543) ซึ่งได้ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา โดยพบว่า กลุ่มคนที่มีการศึกษาสูงจะสนใจด้านการเมือง และเล็งเห็นความสำคัญของการมีอยู่ของรัฐ และรัฐบาล รวมถึงมีความสนใจในการติดตามข่าวสารข้อมูลสม่ำเสมอ อีกทั้งปรารถนาที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ของรัฐ อย่างไรก็ตาม ปัญหาความไม่ชอบธรรมต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาการคอร์รัปชันของรัฐบาลเป็นปัญหาอันดับหนึ่งที่นักศึกษารู้สึกแปลกแยก รวมไปถึงมีความรู้สึกไม่พอใจกับปัญหานี้

ธนัน อนุมานราชชน (2543) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความไร้อำนาจทางการเมืองกับความหมายของการเลือกตั้งในเขตเทศบาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยธนันได้ให้ความหมายความไร้อำนาจคือความรู้สึกที่บุคคลคนหนึ่งไม่สามารถมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในระบบการเมืองโดยธนันใช้แบบสอบถาม 700 ชุด ประมาณครึ่งหนึ่ง เจ้าหน้าที่เทศบาลเป็นผู้ตอบ และอีกครึ่งหนึ่งประชาชนผู้มาใช้บริการในเทศบาลจะเป็นผู้ตอบ ซึ่งลักษณะแบบสอบถามจะเป็นทั้งระบบปลายปิดและปลายเปิด และผลของการวิจัย ธนันพบว่าความรู้สึก ไร้อำนาจมีอยู่จริงแต่ไม่มาก และประชาชนจะรู้สึกไม่ดีกับเหตุการณ์ต่างๆ เช่นการทุจริตคอร์รัปชัน และประชาชนมีทัศนคติค่อนข้างจะดีกับระบบการเลือกตั้ง ยังมีข้อค้นพบที่น่าสนใจต่างๆ เช่น ความไร้อำนาจทางการเมืองมีความสัมพันธ์แบบผกผันกับการให้ความหมายต่อการเลือกตั้ง กล่าวคือ หากบุคคลมีความรู้สึกไร้อำนาจทางการเมืองสูงเท่าใด ก็จะให้ความหมายต่อการเลือกตั้งในทางลบมากยิ่งขึ้นเท่านั้น นอกจากนี้ระดับการศึกษายังเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความไร้อำนาจ และการให้ความหมายต่อการเลือกตั้งพร้อมๆ กันไปด้วย และธนัน พบว่าคุณสมบัติของประชาชน โดยเฉพาะประเด็นระดับเรื่องการศึกษาสามารถอธิบายความแตกต่างได้ดีที่สุด กล่าวคือ ยิ่งการศึกษาสูงเท่าใด จะพบว่าความรู้สึกไร้อำนาจจะยิ่งลดลงมากเท่านั้นอีกทั้งจะพบว่าบุคคลที่มีอาชีพรับราชการจะรู้สึกศรัทธาต่อการเลือกตั้งน้อยกว่าบุคคลที่ประกอบอาชีพอื่นๆ และบุคคลที่เป็นข้าราชการจะมองประชาชนทั่วไปว่าประชาชน ไม่มีคุณภาพคอยแต่รับเงินและผลประโยชน์ต่างๆ จากนักการเมืองตลอดเวลา แต่ในขณะที่ประชาชนธรรมดา มองข้าราชการว่า ข้าราชการคอยแต่รับใช้นักการเมืองและเห็นนักการเมืองสำคัญกว่าการที่จะรับใช้หรือทำประโยชน์ให้กับประชาชน

หวันอับลูเลาะห์ ทรงเลิศ (2546) ได้ศึกษาความแปลกแยกทางการเมืองของชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานี หลังจากศึกษาหลายๆ แนวคิด ผู้วิจัยได้ให้ความนิยามความแปลกแยกทางการเมืองไว้ว่า ภาวะที่รัฐเป็นอิสระจากความต้องการ และความตั้งใจของประชาชน รวมทั้ง มีอำนาจในการข่มขู่คุกคาม บงการ และเป็นศัตรูกับประชาชน ภาวะการณ์เช่นนี้ ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกที่แสดงถึงความไร้อำนาจ ความไร้ความหมาย ความไร้บรรทัดฐาน และความโดดเดี่ยว ทำให้ไม่มีความต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความไม่ตั้งใจหรือถูกบังคับ ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามข้อมูลเชิงปริมาณ 388 ชุด และจากการศึกษา ผู้วิจัยให้ข้อสรุปว่า ความผูกพันทางศาสนาอิสลามนั้น ไม่มีส่วนสัมพันธ์กับความแปลกแยกทางการเมือง และชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานีนั้น ก็มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของระบอบการเมืองเช่นเดียวกับคนไทยในพื้นที่อื่นๆ

ภูมินทร์ สิงห์ชวลา (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่องความแปลกแยกทางการเมืองของชนชั้นกลางในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพบว่า กลุ่มชนชั้นกลางในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่มีความแปลกแยก

ทางการเมืองในมิติที่มองว่าตนเองรู้สึกถึงความไร้อำนาจและรู้สึกถึงกฎระเบียบ และความน่าจะเป็นไปอย่างไร้บรรทัดฐาน ในขณะที่กลุ่มชนชั้นกลางในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ไม่ได้มีความแปลกแยกทางการเมืองในมิติที่รู้สึกถึงความไร้ความหมาย และความโดดเดี่ยวทางการเมืองแต่อย่างใด และถึงแม้ว่ากลุ่มชนชั้นกลางในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะแสดงออกถึงความแปลกแยกทางการเมือง อย่างไรก็ตาม กลุ่มชนชั้นกลางในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมดก็มีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเป็นทางการทุกคน เพียงแต่ว่าส่วนใหญ่ยังคงมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับต่ำและบางคนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่เป็นทางการด้วย ฉะนั้น ความรู้สึกแปลกแยกทางการเมืองจึงไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ กับความแปลกแยกทางการเมือง

2.4.3 การศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมือง

งานของประสิทธิ์ สันติกาญจน์ (2530) (อ้างในชนัน อนุমানราชชน, 2543) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการเข้าร่วมทางการเมืองของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งพบข้อสรุปที่น่าสนใจว่า ปัจจัยทางด้านเพศ และภูมิฐานะเดิมมีความสัมพันธ์กับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีนัยยะสำคัญ แต่อายุ สถานภาพการสมรส ระยะเวลาที่อาศัยในกรุงเทพมหานคร และจำนวนสมาชิกในครอบครัว ต่างไม่มีความสัมพันธ์ใดๆ กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าการเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่ม และองค์การทำให้ประชาชนจะแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุด เนื่องจากผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งจากประชาชนธรรมดา ตลอดจนสมาชิกกลุ่มหรือองค์การต่างๆ ทั้งกลุ่มสหภาพแรงงาน การไฟฟ้า การประปา เป็นต้น เพื่อเปรียบเทียบกัน

ส่วนงานของวสันต์ สุวรรณ (2547) (อ้างในภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา, 2548) ได้ทำการศึกษากการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบล โดยได้ศึกษาที่ตำบลหนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยวสันต์ ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 2 ประเภทคือแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งผู้วิจัยได้พบข้อสรุปที่น่าสนใจว่า ประชาชนมีการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบที่เป็นทางการมากกว่ารูปแบบที่ไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่ยังเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับที่ค่อนข้างต่ำ เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีไม่สูงนัก ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้ภาครัฐมีการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับองค์การบริหารส่วนตำบลให้มากขึ้น และควรมีการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับองค์การปกครองท้องถิ่นให้มากขึ้น และท้ายที่สุดงานวิจัยชิ้นนี้ยังพบว่าตัวแปรที่ต่างกันไม่ว่าจะเป็น เพศ อายุ การศึกษา ต่างไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองแต่อย่างใด จาก

ข้อสังเกตในงานดังกล่าวคือมีการใช้ตัวแปรต่างๆ ทั้งเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพการสมรส ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน ฯลฯ มาพิจารณาถึงความสัมพันธ์กับการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเป็นงานวิจัยกระแสหลักที่ได้รับความนิยมทางรัฐศาสตร์ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาโดยจะใช้ตัวแปรข้างต้นไปศึกษาถึงพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในเขตพื้นที่ต่างๆ ในขณะที่งานวิจัยในแนวเดียวกันมักจะศึกษาการเรียนรู้ทางการเมือง การสื่อสารทางการเมือง รวมไปถึง วัฒนธรรมทางการเมือง โดยนำแนวคิดเหล่านี้มาพิจารณาควบคู่กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งงานแนวนี้ได้รับความนิยมมากเช่นกัน แต่ยังคงไม่มีงานใดที่นำแนวคิดความแปลกแยกทางการเมืองมาพิจารณาควบคู่กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้จะเติมเต็มช่องว่างที่หายไปจากงานวิจัยก่อนหน้านี้

2.5 กรอบแนวคิด

ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดความแปลกแยกทางการเมือง (Political Alienation) มาใช้ในแง่ความหมายที่ว่าความแปลกแยกทางการเมืองเป็นภาวะที่ประชาชนมีความรู้สึกที่แสดงถึงความไร้อำนาจ ไร้อำนาจ ไร้ความหมาย ไร้บรรทัดฐาน ความโดดเดี่ยว ทำให้ไม่มีความต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความไม่ตั้งใจหรือถูกบังคับ อันเนื่องมาจากการที่รัฐมีลักษณะเป็นอิสระจากความต้องการและความตั้งใจของประชาชน รวมทั้งมีอำนาจในการข่มขู่คุกคามบงการและเป็นศัตรูกับประชาชนซึ่งเป็นลักษณะการแบ่งตามแนวคิดของ Finifer (1972) ซึ่งเป็นแนวคิดที่นักวิจัยทางรัฐศาสตร์มักจะใช้เป็นกรอบในการศึกษาความแปลกแยกทางการเมือง และงานวิจัยฉบับนี้นำมาใช้ด้วยเห็นว่าในบริบทของการศึกษาซึ่งกล่าวอ้างถึงบริบททางการเมืองภายใต้ระบบทุนนิยมที่มีประเด็นทางเศรษฐกิจเป็นตัวจุดชนวน ซึ่งภายหลังจากที่เกิดการรวมตัว และการปะทะกันของกลุ่มคน 2 กลุ่มที่เป็นแบ่งแยกกันเป็นสองฝ่ายแล้ว ปรากฏว่าผลของการปะทะกันดังกล่าวได้มิได้ส่งผลเพียงคนที่อยู่ในเหตุการณ์เท่านั้น ทว่ากลับส่งผลกระทบต่อคนในสังคมเป็น วงกว้าง และรุนแรงเป็นอย่างมาก ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของบุคคลอื่นนำไปสู่การมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันทั้งที่ได้แสดงออก และไม่แสดงออก

ทั้งนี้ การศึกษาเรื่องความแปลกแยกมีลักษณะกว้างเกินกว่าจะใช้ศึกษาในเชิงประจักษ์ได้ รวมทั้งเป็นการตัดสินใจเชิงค่านิยมมากกว่าเป็นข้อเท็จจริง เพราะเป็นการเปิดเผยปัญหาของมนุษย์ภายใต้โครงสร้างสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ในเกือบทุกแง่มุม ประกอบกับที่ Aiken and Hage (1966) (อ้างใน วิไล วงศ์สืบชาติ, 2528) กล่าวว่าความแปลกแยกมิได้เกิดขึ้นมาเอง แต่ต้องมีภาวะการณ์ที่เฉพาะเจาะจง สถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับบุคคล ซึ่งผู้เสนอแนวคิดให้พิจารณาความแปลกแยกในเชิงบริบทนี้มีหลายท่าน เช่น Dean (1956) เป็นคนแรกที่ได้เสนอ

แนวความคิดความแปลกแยกภายใต้ภาวะแวดล้อมที่เฉพาะเจาะจงอันหนึ่งโดยถือเป็น single unit approach ในทำนองเดียวกัน Wegner (1975) ซึ่งชี้ว่าความแปลกแยกจะแตกต่างกันออกไปตามภาวะแวดล้อมสังคมที่ต่างกัน ดังนั้น จะเป็นการสอดคล้องและเหมาะสมกว่า หากจะศึกษาความแปลกแยกในเชิงเฉพาะบริบท

ดังนั้นในงานวิจัยครั้งนี้ จึงเลือกใช้เกณฑ์ของ Finifer ด้วยว่าผู้วิจัยเห็นว่าสามารถที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือและเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดทั้งที่แสดงออก และไม่แสดงออกได้มากในระดับหนึ่งอันจะนำไปสู่การหาภาวะความแปลกแยกทางการเมืองได้ โดยมีบริบทแวดล้อมที่เฉพาะเจาะจงคือปรากฏการณ์ทางการเมืองภายหลังการรวมตัวของกลุ่มการเมืองที่หลากหลายดังกล่าว และมีกลุ่มชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่ต้องการศึกษา ด้วยเหตุว่ากลุ่มชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่ถูกกล่าวอ้างถึงว่าเป็นตัวแสดงหลักในเหตุการณ์ ในขณะที่เดียวกันในกลุ่มชนชั้นกลางนี้ก็มีคนอีกส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ดังกล่าวแม้มิได้เข้าไปมีส่วนร่วม เป็นประเด็นที่น่าศึกษาว่าคนกลุ่มนี้นั้นมีความรู้สึกแปลกแยกทางการเมืองหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้งานของภูมิอินทร์ได้เคยทำการศึกษาในเรื่องนี้ในปี พ.ศ. 2548 ซึ่งน่าสนใจเป็นอย่างมากว่าภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว ภาวะความแปลกแยกทางการเมืองของชนชั้นกลางได้เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาไว้ ดังต่อไปนี้

